

ρας) ἐνόμισεν, ὅτι ἐλπίς σωτηρίας δὲν ὑπάρχει καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ ἀπέθανεν ὁ Κλεόμβροτος καὶ χίλιοι Λακεδαιμόνιοι.

Τὸ τέχνασμα τοῦ Ἐπαμινώνδου εἰς τὴν περίστασιν ταύτην (τὸ ὅποιον μεταχειρίσθη καὶ μετὰ τινος ἐνιαυτοῦ περὶ Μαντίνειαν) ἐπανελήφθη πολλάκις, ὡς προεῖρηται, μετέπειτα, καὶ αἰετοτε σχεδὸν ἀνέδειξε νικητὴν τὸν γυνώσκοντα νὰ τὸ μεταχειρισθῇ ἐπιτηδεύως καὶ δεόντως. Καὶ ὀνομάζεται μὲν ἡ παράταξις *πλαγία*, *δοξή*, κτλ., ἀλλ' ἴσως οὐδεμία τῶν ὀνομασιῶν τούτων εἶναι ἄρμοδια, διότι, ὅ,τι μάλιστα χαρακτηρίζει τὸ ἐπινόημα τοῦ Ἐπαμινώνδου εἶναι τὸ ἐπιτεθῆναι ἰδίως καθ' ἑνὸς ἢ καὶ δύο σημείων τοῦ ἀντιπάλου στρατοῦ, μετὰ δυνάμεως ἰσχυροτέρας τῆς δυνάμεως ἣν ὁ ἐχθρὸς ἔχει ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ· ἀδιάφορον δὲ εἶναι ποῖον σχῆμα ἔλαβεν ὁ στρατὸς διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα. Ὅθεν ἀδιάφορον εἶναι ἂν ὁ Ἐπαμινώνας παρέταξε κλιμακῶδαν τὸν στρατὸν του ἵνα ἐπιτεθῇ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, φυλάττων πόρρω τὴν δεξιάν, ἢ ἐστράφη περὶ τὴν δεξιάν ταύτην, ὡς περὶ ἄξονα, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Τὸ οὐσιώδες, τὸ κύριον εἶναι, ὅτι ἐσώρευσε πλείστας δυνάμεις εἰς τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρα.

Τὸ ἄτοπον τοῦ προτάσκειν τὸ ἱππικὸν πρὸ συνεχοῦς τοῦ πεζικοῦ παρατάξεως καθίσταται πρόδηλον ἐν τῇ προκειμένῃ μάχῃ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀμφοτέρωι οἱ ἀντίπαλοι ἐποίησαν τὸ αὐτὸ λάθος· ἀλλ' ὁ Ἐπαμινώνας, γινώσκων πόσον οἱ Θετταλοὶ αὐτοῦ ἱππεῖς ἦσαν ἀνώτεροι τῶν Λακεδαιμονίων, προεῖδε βεβαίως τὴν ἐκβασιν τοῦ ἀγῶνος· ὥστε μάλιστα ἀξιόμιμπος διὰ τὴν παράλογον ταύτην διαθέσιν τοῦ ἱππικοῦ εἶναι ὁ Κλεόμβροτος.

Θαυμαστή δὲ εἶναι καὶ ἡ ἐπίκαιρος ἐνέργεια ἐκάστου τμήματος τοῦ τῶν Θεβαίων στρατοῦ. Καθ' ἣν στιγμήν ἡ κατακληκτικὴ αὐτοῦ σφὴν συμπληροῖ τὴν διάρρηξιν τοῦ δεξιοῦ τῶν Λακεδαιμονίων κέρατος, ὁ ἱερὸς λόγος ἐπέρχεται κατ' αὐτοῦ πλῆγίως καὶ ὅπῃ σθεν, τὸ ἱππικὸν τὸ καταδιώκει, τὸ δὲ κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ τοῦ Ἐπαμινώνδου, τῶν ὁποίων ἡ εὐάριθμος δύναμις δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ ἐφορμήσῃ εὐθὺς ἐξ ἄρχης, σπεύδει ἤδη νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ ἀντιπάλους κατὰ τὸ ἥμισυ νενικημένους.

νομίζομεν ἄξιον ἐρεῦνης πῶς ἐτράπημεν εἰς αὐτὴν τὴν ἀγούσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν λεωφόρον, ἀπεκδυθέντες τοῦ τύφου παρελθούσης δόξης. Εἰς δύο ἄνδρας χρεωστοῦμεν πρὸ πάντων αὐτὸ τὸ αἴτιον ἀποτέλεσμα, εἰς τὸν Εὐγένιον καὶ εἰς τὸν Κοραῖον. Περὶ μὲν τοῦ δευτέρου ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος παρὰ τοῦ Κ. Π. Ἀργυροπούλου ἐκφωνηθεὶς βίος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀποκρώντως μᾶς διδάσκει. Θέλομεν ἐπομένως πραγματευθῇ μόνον περὶ τοῦ πρώτου καὶ ἀρχαιοτέρου.

Διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν πρεπόντως τὴν πορείαν καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός, εἶναι πρέπον νὰ χαρακτηρίσωμεν ἐν γένει τὴν κοινωνίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζητε.

Δύο ἐποχὰς δυνάμεθα νὰ διοκρίνωμεν κατὰ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς ἀλώσεως. Ἡ πρώτη μᾶς παριστάνει τὴν καθημερινὴν χειροτέρευσιν καὶ τὴν ἐξάντλησιν τοῦ ἔθνους ὑπὸ τὸ βάρος τῶν θυνῶν. Οἱ λόγιοι φεύγουν ζητοῦντες ἄτυλον καὶ φέροντες πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα τῆς Εὐρώπης πολιτισμὸν τὰ λείψανα πολυτίμων θησαυρῶν, αἵτινες, ὡς διὰ μαγικῆς δυνάμεως, ἐξευγενίζουν παραχρῆμα τὴν ἀποκτώσαν αὐτοὺς ἀνθρωπότητα.

Ὁ πολυμαθὴς Συγγραφεὺς τοῦ Ἑλληνομνήμονος μᾶς ἐδειξε, πῶς ἄνδρες διακεκριμένοι, δυνάμενοι νὰ τιμήσουν πᾶν περρωτισμένον ἔθνος, παρῆλθον, χωρὶς ν' ἀφήσουν ἵχνη ἐντὸς τοῦ ἰδίου αὐτῶν, μετανάστει καὶ σφερέκοι.

Οὐχ ἥττον ὁμοῦ καὶ εἰς τὰ σκληρότερα δεινὰ δύναται ν' ἀνθέξῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ὅταν ἔχῃ δύναμιν, ὅπως ἔδειξεν ὁ ἑλληνικὸς, συναισθανθεὶς πάλιν τὴν ἰδίαν του ἀξίαν.

Εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορίσωμεν πότε ἀρχεται ἡ δευτέρα αὕτη ἐποχὴ, ἀλλ' ὡς ἀλάνθαστον σημεῖον μᾶς χρησιμεύουν δύο μεγάλα γεγονότα, τὰ ὅποια εἶναι τόσον παγκόσμια, ὥστε μέχρι τοῦ ὀρίζοντός μας ἐξέτειναν τὴν ἐνέργειάν των.

Πρὸ πάντων κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ἀποφασίζεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ μολονότι ἡ διάνοια δὲν ἀποκτᾷ εἰσέτι τὰ δικαιώματά της, αὕτη κυριαρχοῦσα, παρίσταται ὁμοῦ ὡς πρώτη κοινωνικὴ δύναμις καὶ τοῦλάχιστον ὅλα καθίστανται ἀμφίβολα καὶ προβληματικὰ ἐνώπιόν της. Ὁ 18^{ος} αἰὼν, ὁ αἰὼν τῶν φιλοσόφων καὶ ἠθικολόγων, ἀπὸ τοῦ Λωκίου, Χουμίου, Βολιμβροκίου μέχρι τοῦ Βολταίρου καὶ Ρουσσώ, εἶναι αἰὼν κρίσεως, καθ' ἣν ἡ ἠθικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καθημέραν προβαίνει κατακτώσα καὶ συντρίβουσα τὰς προλήψεις καὶ τὰ δεσμὰ τῆς ἐλευθερίας. Ὅ,τι δὲν ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, πρέπει νὰ πέσῃ, καὶ ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος δὲν ἔχει εἰσέτι ἰσχυρὸν ἐνσχύονα ν' ἀνατρέψῃ τι, ἔχει ὁμοῦ τὴν ἀμφιστομον μάχαιραν τοῦ σαρκασμοῦ καὶ τοῦ παραλογισμοῦ τὸ ἐκράθρον. Ὅταν ἡ φιλανθρωπία ἐξέρχεται νὰ σταυροφορήσῃ, πῶς, ὅστις αἰσθάνεται ὅτι εἶναι ἀνθρώπος, νὰ μὴ συνακολουθήσῃ;

Ἐξ ἄλλου μέρους, ἡ πτώσις τῶν Ἑνετῶν ἐχρημάτισε πολὺ εὐτυχῆς διὰ τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν. Οἱ Ἑνετοὶ, ἀκολουθοῦντες ἀποκλειστικὸν σύστημα, ἐδέχθησαν τὴν ἐμπορίαν ἐντὸς τῆς πόλεως των, ἥτις ἦτο

ΒΙΟΣ

ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΣ

ΥΠΟ

Π. ΚΑΛΛΙΓΑ.

Quod unum jam et tamen pulcherrimum
habeat — imaginem vitae suae relinquere.
(Tacitus)

Πεζοὶ παρακολουθοῦντες σήμερον οἱ ἄλλοτε ἄρμα-
τῆλάται τὸ Ἀῤῥιον ἄρμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ,

της ζωῆς καὶ τῆς ἐπιτελείας ἀποθήκη, οὐδέποτε ἐπιτρέ-
φοντες εἰς τὰς ἀποικίας τῶν ἐλευθέρων ἀνάπτυξιν (1).
Ἀφοῦ ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐμπορία ἠπλώσε τοὺς θραχίονας
ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον εἰς τὸ νέον ἡμισφαίριον, ἡ Ἑνετία
ἀπέβαλεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς τὴν τρίαίναν, καὶ ἐ-
δείχθη πάλιν, ὅτι εἶναι μικρὰ τοῦ Ἀδρίου γωνία.
Ἐξ ἑνὸς μέρους λοιπὸν ἡ ἐλευθερία τῆς ἐμπορίας,
ἐξ ἄλλου ἡ παρακμὴ τῆς Ἑνετικῆς ναυπλίας καὶ ἡ
ἐνασχόλησις τῶν Εὐρωπαίων εἰς ἄλλας πλατυτέρας
καὶ ἀπωτέρας ἐμπορικὰς ὁδοὺς ἤνοιξαν νέον στάδιον
εἰς τὴν Ἑλληνικὴν δραστηριότητα, ἣτις, συμμετέχου-
σα εἰς τὴν κοινὴν ἐμπορίαν, ἀπιδύνατο καὶ τὰ ἐξ
αὐτῆς πηγάζοντα ὠρελήματα τοῦ πολιτισμοῦ (2).

Ἐν τῷ μέτῳ τριαύτης ἐποχῆς κατὰ τὸ 1716
ἐγεννήθη Εὐγένιος ὁ Βουλγάρης ἐν Κερκύρᾳ. Εἶναι
ἀδύνατον νὰ πληροφορηθῇ τις περὶ τῆς ἠθικῆς κατα-
στάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶ-
να, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τί ἦτο καὶ τί ἐπραξεν ὁ Εὐ-
γένιος. Ὑπερέχων ὅλους τοὺς συγχρόνους τοῦ Ἑλλη-
νος καὶ κατὰ τὴν πολυμάθειαν καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν,
ὅχι μόνον καθ' ὅλας τὰς ἐπιστήμας ἀνακίνηται τοῦ
ἔθνους τοῦ ἀρχηγέτης, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλας τὰς πρὸς
παθείας τῆς διαδόσεως τοῦ πολιτισμοῦ κερυφαῖς.
Διευθυντὴς καὶ καθιδρυτὴς Σχολείων, Ἱεροκήρυξ, Συγ-
γραφεὺς, Θεολόγος, Φιλόσοφος, Μαθηματικὸς, Φυσικὸς,
καθ' ὅλα συμβαδίζων μετὰ τὴν μεγάλην πρόοδον τοῦ
αἰῶνος τοῦ, διεδαίως πρέπει νὰ θεωρῆται ὅτι πρωτο-
ποιοεῖ τὴν ἐποχὴν του. Αἱ γνώσεις του δὲν εἶναι
μόνον τὸ σημεῖον, μέχρι τοῦ ὁποῖου ἐφθάσε κατὰ
τὸν αἰῶνα τοῦτον ἡ Ἑλληνικὴ διάνοις, ἀλλὰ καὶ ἡ
ἠθικὴ ἀναμόρφωσις τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, αἱ ιδέ-
αι, αἵτινες ἐντὸς αὐτῆς εἰσῆχθησαν, ἡ αἵθησις τὴν ὁ-
ποῖαν ἔλαβεν ἡ παιδεία, ὅλα χρεωστοῦνται εἰς τὸν
Εὐγένιον.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ βιογραφία του εἰς τοῦτο κυρίως
πρέπει ν' ἀποβλέψῃ, ἐξιστοροῦσα τὰ ἠθικὰ γεγονότα,
τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα, καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν σημασί-
αν αὐτῶν.

Ὁ ἰδιωτικὸς αὐτοῦ βίος μᾶς εἶναι ὀλίγον γνωστός.

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Εὐγενίου φαίνεται ἀρχαία, διό-
τι μνημονεύεται εἰς τὸν Βίον τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος,
τοῦ ὁποῖου τὰ λείψανα μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων-
σταντινουπόλεως μετηνέχθησαν εἰς Κέρκυραν ἀπὸ τὸν
Βουλγάρην ἐπονομαζόμενον Καλοχαιρέτην. Μάλιστα
οἱ Βουλγάραι διετήρησαν πάντοτε τὴν αὐτὴν ζέσιν περὶ
τὴν ἱεράν των παρακαταθήκην, καὶ ἐν καιρῷ ἀνακαινί-
σεως τῆς πόλεως ἤγειραν νέον ναὸν εἰς τὸν Ἅγιον.

Τὸ λαϊκὸν ὄνομα τοῦ Εὐγενίου ἦτο Ἐλευθέριος,
πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος του
ἀπὸ τὴν πολιτοκίαν τῶν Ὀθωμανῶν, τοὺς ὁποῖους ὁ
Σουλτανοὺς ἀνεχαίτισε. Περὶ τῆς παιδικῆς καὶ
νεανικῆς ἡλικίας τοῦ Εὐγενίου οὐδὲν γνωρίζομεν ἀ-

κριβές. Εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς τὴν Κέρκυραν δὲν εὗρε-
τὰ μέτα νὰ διδαχθῇ, διότι ἡ ἀγκάθη νὰ μεταβῇ εἰς
Ἄρταν καὶ κατοπιν εἰς Ἰωάννινα (3). Εἰς τὴν τε-
λευταίαν ταύτην πόλιν ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ ἔ-
λαβεν, ὡς τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτείας μέλος, τὸ
ὄνομα Εὐγένιος. Τὸ κληρικὸν σχῆμα δὲν ἐπέφερε με-
ταβολὴν εἰς τὴν ἄπειρον ζέσιν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐ-
φλέγετο νὰ ἐκτείνῃ τὰς γνώσεις του καὶ μετὰ τὴν ὁποί-
αν τίποτε ἄλλο δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξιωθῇ, παρὰ τὴν
ἀκλόνητον εὐτέθειαν, ἣτις καθ' ὅλας τὰς πράξεις τῆς
ζωῆς του κατέχει τὴν πρώτην θέσιν. Τοιουτοτρόπως
καὶ εἰς τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἀποφασίζει
περὶ τῆς ὁδοῦ του διὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὁ Εὐγέν-
ιος σχεδὸν συγχρόνως χειροτονηθεὶς καὶ μεταβὰς
εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ ν' ἀντλήσῃ εἰς τὴν μεγάλην πη-
γὴν τῶν ἐπιστημῶν, εἰδείξε ποῖα ἦσαν τὰ ἰσχυρὰ ἐ-
λατήρια τῆς καρδίας του. Ἀν οἱ Πατέρες καὶ ἡ θεο-
λογικὴ μάθησις, ἣτις εἰδύνατο δὲν ἦνθει οὔτε εἰς τὴν
Ἄρταν, οὔτε εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἐξήρουν διὰ νὰ στε-
ρεώσουν τὸν Εὐγένιον εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ἡ-
σθάνετο ὅμως ὅτι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως δὲν
εἶναι ἡ μόνη σοφία τοῦ δημιουργοῦ. Ὅτι εἶναι ἡ ἀ-
νωτάτη δὲν δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅστις σπουδαίως
σκέπτεται, χωρὶς νὰ τυφλοῦται ἀπὸ τὴν ματαιότη-
τα φιλαύτου λατρείας τῆς πεπερασμένης του διανοίας
καὶ ὀλιγώτερον πάντων ἀμφιβάλλει ὁ Εὐγένιος. Ἀλλ' ὡς
ἀνωτάτη προϋποθέτει τὰς διανοητικὰς δυνά-
μεις τοῦ ἀνθρώπου ἀνεπτυγμένας. Τότε μόνον ὁ ἄν-
θρωπος δὲν συγχέει πᾶν φαινόμενον τοῦ ὕλικου ἡ-
νοητοῦ κόσμου μετὰ τὴν ἀπόλυτον γνῶσιν τοῦ θεοῦ
καὶ δὲν εἰδωλολατρεῖ τὴν φύσιν, νομίζων ὅτι κάμνει
θεοῖαν εὐχρεστον εἰς τὸν κύριον, ὅταν γνωρίζῃ νὰ
διακρίνῃ. Ὅστις δὲν ἐννοεῖ τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν οἰ-
κονομίαν ἐκάστου πράγματος, δύναται νὰ ἐκπλήτ-
ταται, ὡς ὁ Ἀσιανός, διὰ τὸ μέγεθος τῆς κτίσεως
εἶναι ὅμως μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ προσφέρει τὴν λα-
τρείαν τοῦ πνεύματος. Ἡ ἐκπληξίς μᾶς πληροῖ μό-
νον μετὰ τὸ αἰτήρημα τῆς παντοδυναμίας τοῦ ὕψιστου,
τὴν δὲ συνείδησιν τῆς παραγαθότητος του ἀποκτώ-
μεν διὰ τῆς πνευματικῆς λατρείας. Ἡ σπουδὴ λοι-
πὸν τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀνθρώπου
μεταδίδουν τὴν γνῶσιν τῆς καθαυτῆς χριστιανικῆς
προφηγορίας τοῦ θεοῦ, τῆς προφηγορίας τῆς παν-
αγαθότητος.

Εἴμεθα ἡ ἀγκασμένοι νὰ προσημαίνωμεν μετὰ αὐτὰς
τὰς σκέψεις, διὰ νὰ εὐρίωμεν τὸν σύνδεσμον τῶν ἰδε-
ῶν τοῦ Εὐγενίου καὶ νὰ ἐννοήσωμεν, πῶς μετὰ τὴν ἀ-
κραν θεοτέθειαν αὐτοῦ συμβαδίζει ἡ ἀκάματος φιλομά-
θεια καὶ μελέτη πᾶσης ἐπιστήμης. Μέχρι τῶν τε-
λευταίων στιγμῶν τῆς ζωῆς του θέλομεν τὸν ἀπην-
τήσει ἀκολουθοῦντα τὴν διπλὴν ταύτην τάξιν. Πῶς
ὅμως αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐννοοῦσε νὰ λύσῃ τὸ μέγα τοῦτο
πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνου συνειδήσεως, θέλομεν ἰδεῖ
ἀπὸ τὰ ἔργα καὶ τοὺς ἰδίους λόγους του.

Μᾶς εἶναι ἄγνωστον μετὰ ποῖα ἐφόδια ὁ Εὐγένιος με-

(1) Ἴδε τὸν D a r u Histoire de la Rép. de Venise καὶ τὴν βί-
α τριπλὴν περὶ τῶν Ἑνετῶν ἐν Πελοποννήσῳ, καταχωρισθεῖσαν εἰς τὸν
Ἑρμηνεύτην.

(2) Ἴδε τὴν 83^{ην} ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων ἀμύλλαν εἰς τὴν ἐμπο-
ρίαν καὶ ναυτιλίαν ἐν τῇ μνησθείσῃ ἱστορίᾳ τοῦ D a r u.

(3) Ἴδε Λογικὴν τοῦ Εὐγ. σελ. 42. καὶ ἐπιστολὴν πρὸς Κρομμύδαν.

τίθη εις τὴν Ἰταλίαν. Ἡ οἰκογένειά του δὲν ὑπόλοιπεν ἄλλον. Εἶναι πιθανόν ὅτι μετερχόμενος ἤδη τὸν διδασκαλὸν ἐξοικονόμησε μικρὰν προμήθειαν, ἣ ἔλαβε βοήθειαν τῶν τότε ἐμπόρων, οἵτινες ἔκαμον εὐτελεῖς καὶ φιλόφρονες χρῆσιν τοῦ πλούτου τῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχον ἤδη ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐπιστῆμη προχωρήσει ἕως τοῦ νὰ κατασταθοῦν ἀνεξάρτητοι τῆς θρησκείας. Οἱ νόμοι τοῦ Κεπλέρου διὰ τοὺς ὁποίους ἔλαβεν ὁ Γαλιλαῖος τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον, καὶ αἱ φυσικαὶ ἀνακαλύψεις ἐνομιμοποίησαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐρεύνης. Μετὰ τὸν Καρτέσιον καὶ τὸν Λαϊβνίτιον οἱ Ἀγγλοὶ ἀκολουθοῦντες τὴν ἐμπειρικὴν ὁδὸν, ἀνέλυον τὰ φαινόμενα καὶ ὁ Λώκιος εἰσηγάγεν ἤδη τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν ἀληθῆ τροχίαν τῆς, τοῦτέστι τὴν ἐρευνᾶν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, προετοιμάζων τὰ μεγάλα ἀποτελέσματα τῆς Καντιανῆς κριτικῆς, διὰ τῶν ὁποίων ἐμελλεν ἡ φιλοσοφία νὰ μεταπλασθῇ ἐξ ὁλοκλήρου, ὅχι πλέον ἀδολεσχοῦσα περὶ παντός, ἀλλὰ δίδουσα λόγον τῶν πράξεών της.

Οὐδεμία προκατάληψις ἔφερε πρόσκομμα εἰς τὸν νοῦν τοῦ Εὐγένιου, ἀλλ' ἔκρινε πολὺ ὀρθῶς, ὅτι δὲν δύναται τις νὰ ἐπιφέρῃ γνώμην πρὶν λαθῇ γνώσιν τῶν πραγμάτων, οὔτε ἀπέκειτο εἰς αὐτὸν, νήλην εἰς τὴν κατοικίαν τῶν ἐπιστημῶν, νὰ τὰς ἐπικρίνῃ καὶ νὰ τὰς κατακρίνῃ. Ἐρωδιασμένος μὲ τὸν καθολικὸν ἐκείον νοῦν, ὅστις κατακυριεύει οὕτινος ἐπιλαμβάνεται, καὶ ὅστις δὲν στρέφεται καθ' ὅλας τὰς ὁδοὺς ἀπὸ πολυπραγμοσύνης, ἀλλὰ διότι δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν γενικὴν περικωπὴν, διὰ τῆς ὁποίας συνδέει τὰ καθέκαστα, ἐπεδόθη εἰς πᾶσαν σπουδὴν, τῆς ὁποίας τοὺς καρπούς, μέχρι βαθέος γήρατος, συνέλεγε καὶ ὠρίμαζεν.

Ἦθελεν εἶσθαι ἀξιοπερίεργον ἂν ἐγνωρίζομεν ποίους διδασκάλους ἠκολούθησε καὶ πῶς ὥδηγῆθη κατὰ τὴν σπουδὴν του. Ἀλλὰ τίποτε περὶ τούτου δὲν μᾶ. διεσώθη, οὔτε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ἂν ἐτελείωσε τὴν ἐκπαίδευσίν του, καθὼς ἐπεθύμει, ἢ ἂν ἤναγκάσθη νὰ τὴν διακόψῃ ἀπὸ ἑλλείψεως μέσων. Τοῦτο μόνον ἐξεύρομεν ὅτι κατόπιν διέτριβεν εἰς Ἑνετίαν, ἀποκτήσας βεβαίως ἱκανὰ μέτρα, διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ μόνος τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας ἄλλων. (1)

Μεταξὺ τῶν πλουσίων Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς Ἑνετίας ὁ Εὐγένιος δὲν ἠδύνατο πολὺν καιρὸν νὰ μείνῃ ἄγνωστος. Φαίνεται ὅτι καθ' ἡμέραν τινὰ τῆς τεσσαρακοστῆς ἐδίδαξεν ἐπ' ἀμβωνος. Δὲν ἦτο μόνον βαθὺς Ἑλληνιστής, ἀλλ' ἐγνωρίζε καὶ τὰς ἀπλοϊκὰς καὶ γνησίας χάριτας τῆς δημώδους διαλέκτου, αἵτινες δὲν διαφεύγουν τὴν ἀγγέλοιαν καὶ τὴν ζωηρότητα τοῦ ἥθους καὶ τῆς φαντασίας. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ αὐτοῦ διδασκαί, καθὼς δεικνύει ἡ διασωθεῖσα περὶ τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἔφερον τὸν τύπον ἐτύμου νοός. Ἐγνωρίζε καλῶς, ὅτι ὁ σοφὸς δύναται

νὰ ἐπιτηδεύσῃ τὴν γλῶσσαν του καὶ νὰ τὴν προσαρμόσῃ κατὰ τὸ ἀντικείμενόν του· ὁ Ἱεροκλῆρ δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ καὶ ὀρεῖται νὰ ὁμιλήσῃ τὴν γλῶσσαν του, ἀκολουθῶν τὰς ἐννοίας του καὶ τὰ κινήματα τῆς καρδίας του, ἂν θέλῃ νὰ ἐνσπείρῃ εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς τὴν θεῖαν ἀλήθειαν, ὥστε ἕκαστος νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἐπιβροήν της ἐν ἑαυτῷ. Δὲν ἐπώρευε ῥήσεις, οὔτε ἐπλανᾶτο εἰς ἀτάκτους παρεκβάσεις ὁ Εὐγένιος, διὰ νὰ κάμῃ ἐπίδοξιν πολυμαθείας, ἀλλ' ἐζήτην τὴν Εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν καὶ αἰσθανόμενος ὅλην τὴν ἐτύπωσιν τῶν σκηνῶν ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας μᾶς ἐμφανίζεται ὁ Κύριος, ὡς διδάσκαλος ἐν μέσῳ μαθητῶν, τὴν μετέδιδε μέ ὅλον τὸ πῦρ τοῦ λόγου του.

Ἐκ τῶν παρευρεθέντων, ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐγνώριζαν τὰ ἔσοχα προτερήματα τοῦ ἀνδρός οἱ Μαρούτται ἐξ Ἰωαννίνων, οἵτινες διέθυνον ἐν τῶν σημαντικωτέρων ἐμπορικῶν καταστημάτων ἐν Ἑνετίᾳ. Οἱ Μαρούτται δὲν ἦσαν μόνον ἐμποροὶ· ὁμοῦ μὲ τὴν ἱκανότητα νὰ κερδαίνουν χρήματα, εἶχον καὶ ἀρκετὸν ὕψος φρονήματος νὰ γνωρίζουν, ὅτι ὑπάρχουν ἀνώτεροι σκοποὶ ἀπὸ ἐκείνους τοῦ ἀπλοῦ κέρδους. Ἀμέσως συνέλαβον τὸν στοχασμὸν νὰ πέμψουν ἰδίαις δαπάναις εἰς τὴν πατρίδα τῶν τὸν Εὐγένιον, ὅστις ἀμέσως ἐδέχθη τοιαύτην ἐντιμὸν ἀποστολὴν, σύμφωνον μὲ τὸ αἶσθημά του περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐγνώριζε τὰς ἐλλείψεις.

Διὰ τῆς γειτονίας τῆς πρὸς τὴν Εὐρώπην ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων ἐνωρὶς συμμετέσχεν εἰς τὸ ἐμπόριον, καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐδειξαν, ὅτι δὲν εἶχον μόνον τὴν τόλμην μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ καὶ τὴν σύνεσιν νὰ τὰς φέρουν εἰς πέρας. Ὅλα ταῦτα δὲν ἠθέλον ὁμοῦ δώσῃ εἰς αὐτὴν τὴν εὐπορίαν τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν, ἂν δὲν ἐπεκράτει τότε, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο αἶσθημα, ἡ στοργὴ καὶ προσήλωσις πρὸς τὴν πατρίδα. Πολὺ περιττότερον παρὰ διὰ τοὺς θησαυροὺς, τοὺς ὁποίους ἠθροισαν, πρέπει νὰ θαυμάσωμεν τοὺς Ἰωαννίτας διὰ τὰ ἔσοχα δείγματα, τὰ ὁποῖα ἔδωσαν τῶν γενναίων τῶν φρονημάτων, ἀμειλλόμενοι νὰ μεταδώσουν εἰς τὴν πατρίδα τῶν καὶ κατόπιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα τὰς ἀνωτέρας ὠφελείας, τὰς ὁποίας δύναται νὰ προμηθεύσῃ ὁ πλοῦτος. Ἦδη περὶ τὸ τέλος τῆς 17^{ης} ἐκατονταετηρίδος ὁ Μάνος Γκούμας προοιμιάζει τὴν ἐνδοξὸν ἄλυσιν ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπεθανάτισαν τὸ ὄνομά των δι' ἀγαθοεργῶν καθιδρυμάτων. Ἄν δὲν ἦσαν ὁ Ὁράτιος, ὁ Βιεργίλιος καὶ ὁ Φιλῆρος ἀναγκαστοὶ διὰ νὰ ἐκτιμήσῃ τις τὴν εὐγένειαν τοῦ χαρακτήρος τοῦ Μαιήνα, κατ' οὐδὲν ἦσαν οἱ Ζωσιμάδαι κατώτεροι αὐτοῦ.

Ἀπὸ τοῦ 1690 λοιπὸν ἐπῆρχε σχολὴ εἰς Ἰωάννινα καθιδρυθεῖσα παρὰ τοῦ Μάνου Γκούμα, περὶ τῆς σειρᾶς τῶν διδασκάλων τῆς ὁποίας μᾶς διδάσκει ὁ Μελέτιος. Πρῶτος σχολάρχης αὐτῆς ἐκρημάτισεν ὁ Βησαρίων Μακρὺς ἐξ Ἰωαννίνων, ἱερομόναχος καὶ μαθητῆς τοῦ περιφήμου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐξ ἀπορρήτων κοινῶς λεγομένου (1). Κατὰ τὸ

(1) Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐδιδάχθη καὶ τὰ Ἑβραϊκά. Ἦδε Κριτικὰς ἐπιστάσεις σελ. 92.

[1] Λογικὴ Εὐγένιου σελ. 42.

1699 τὸν διεδέχθη ἄλλος ἱερεὺς, ὁ Γεώργιος Σουγ-
δουρής, ὅστις ἐπρόσθεσε τὴν διδασκαλίαν τῆς Λατι-
νικῆς γλώσσης. Τοῦ Ἀναστασίου Παπᾶ Βασιλείου,
συγχρόνως μετ' αὐτοῦ διδάξαντος, τὰς στοιχειώδεις
περὶ γεωμετρίας ἀρχὰς ἐξέτεινεν ὁ Ἀνθρακίτης Με-
θόδιος, ὅστις προέστη τῆς σχολῆς κατὰ τὸ 1715 καὶ
αὐτὸς ἐξ Ἰωαννίνων. Μετ' αὐτὸν μετῆλθεν ἡ σχολὴ
εἰς τὸν Βαλάνον Βασιλόπουλον [2], ὅστις ἐδίδαξε καὶ
σχολαστικὴν φιλοσοφίαν μέχρι τοῦ 1757. Δὲν ἦτον
ἀπλῶς σχολὴ κλείουσα τὸ ἐσπέρας τὰς θύρας μετὰ
τὸ τέλος τῶν μαθημάτων, διὰ νὰ τὰς ἀνοίξῃ πάλιν
τὴν πρωίαν πρὸς ἐπανάληψιν αὐτῶν. Πολλοὶ τῶν
μαθητῶν ἦσαν τῆς σχολῆς ὑπότροφοι, καὶ ἐλάμβανον
βοηθήματα καὶ περίθαλψιν μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν
ἐμελλον καὶ αὐτοὶ ἀλλάξου νὰ μεταδώσουν τὰς γνώ-
σεις, ὅσας εἰς τὴν γενναίαν προστασίαν ἄλλων ἐχρε-
ώσονται. Γοιουτοτρόπως ἐκτάθη μεγάλη ἡ ἐνέργεια
τῶν τοιούτων καταστημάτων, καὶ ἐντεῦθεν συμπεραί-
νομεν πόση δαπάνη ἦτον ἀναγκαία πρὸς σύστασιν καὶ
διατήρησιν αὐτῶν.

Οἱ Μαρουτσαί, θέλοντες νὰ προικίσωσι τὴν πατρί-
δα των μετὰ σχολὴν διευθυνομένην παρὰ τοῦ Εὐγενίου,
ὅστις ἐμελλε νὰ εἰσάξῃ νέας γνώσεις, ἐσύστησαν ἐνε-
κα τούτου νέαν, φέρουσαν τὸ ὄνομά των, ἀνεξάρ-
τητον ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, τῆς ὁποίας προέβητο ὁ Βα-
λάνος. Μόνῃ ἡ Σμύρνη παρουσιάζει πάλιν τὸ φαινό-
μενον τοῦτο τῆς συνυπάρξεως δύο σχολῶν, ἐξ ὧν ἡ
μία, ὡς ἀρχαία, ἐμμένει εἰς τὸν στενὸν καὶ ἀνεπί-
φοβον εἰς τὴν ἐκκλησίαν κύκλον τῆς ἐκ τῶν Ἑλλήνων
κληρονομηθείσης μαθήσεως. Ἡ νέα σχολὴ ἐξ ἱκαν-
τίας φιλοτιμεῖται νὰ συνδεθῇ μετὰ τὰς Εὐρωπαϊκὰς
ἐπιστήμας καὶ ἀναπετᾷ τὰς θύρας τῆς πρὸς αὐτάς.
Ὁ Ἀνθρακίτης Μεθόδιος εἶχε τολμήσει πολὺ ἐνωρίς
νὰ μνημονεύσῃ τὸν θεοσεδῆ Μαλεμβράγγιον εἰς τὰς
παραδόσεις του. Ὁ κληρὸς ἐσκανδαλίσθη ὁμοῦς ὑπὸ
τοιαύτην καινοφανῆ ἐπωνυμίαν. ἀκούων διδασκαλίαν
τὴν φιλοσοφίαν, ἐνῶ ἡ ἐκκλησία ἐξέφρασε μόνον τὴν
ἀνοχήν τῆς μέχρι τοῦ ἐθνικοῦ Ἀριστοτέλους.

Ὁ Εὐγένιος ἠδύνατο εἰς τὴν ἐποχὴν του νὰ τολ-
μήσῃ περισσότερα. Εἶχε μόλις ὑπερβῇ τὸ 26 ἔτος
τῆς ἡλικίας του, ὅταν μετέβη εἰς Ἰωάννινα, διότι
κατὰ τὸ 1742 ἐσυστήθη ἡ σχολὴ, ὥστε εἰς τὴν προ-
θέσωμεν καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ χαρακτῆρός του, δυναμέθα
νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι εὐκόλως δὲν ἀνεχαιτίζετο.
Ἦδη εἰς αὐτὴν τὴν παράδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς μετε-
χειρίζετο τοὺς Εὐρωπαίους, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς με-
ταφράσεως τῶν Σχολίων τοῦ Βουρδογαληναίου εἰς
τὰ Δ' τοῦ Γαζῆ, τυπωθείσης κατὰ τὸ 1805 δαπάν-
ναις τῶν Ζωσιμάδων.

Εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἠκολούθει τὸν Γραβεζένδον,
καθηγητὴν τῆς Λεύδης (Leyden), κατὰ τὰς ἀρχὰς
τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ἐνασχοληθεὶς τὸ πρῶτον εἰς τὰ μα-
θηματικά καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν φιλοσοφίαν, καθ' ἣν
ἐκηρύχθη πολέμιος τοῦ περὶ εἰμαρμένης καὶ προορι-
σμοῦ συστήματος τοῦ Σπινόζα καὶ Χόββες. Ὡσαύτως

παρέδωκε τὰ στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ Νεοπο-
λίτου Γενουησιῶ (1). Ἄν δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ξε-
νισθοῦν οἱ φιλόσοφοι ὡς ἐκ τῶν ὀνομάτων μόνον,
δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη αἰτία, διότι ἀμφοτέρων τὰ συγ-
γράμματα, ὡς ἐκλεκτικῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ δώσουν
λαβὴν εἰς κατάκρισιν.

Συγχρόνως παρέδιδε καὶ ἀστρονομίαν ὁ Εὐγένιος
παραδεχόμενος τὸ σύστημα τοῦ Τυχῶ Βραχέ, ὡς
σύμφωνον μετὰ τὰς ἱερὰς Σελίδας. «Καὶ τοι μηδεὶς ἡγεί-
σθω, οὕτως ἡμᾶς πεπεισθαι ἀπαραιρέτως καθ' ἑαυ-
τὰ εἶναι πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τῷ παντὶ σώματα, ὡς
ὑπὸ Τύχωνος ὑποτίθεται. Οὐ τοῦτο φρονοῦμεν·
ἐκεῖνο δέ, μᾶλλον πιθανωτέραν εἶναι τῶν ἄλλων ἡ-
γοούμεθα τὴν δόξαν, καὶ ταύτη ἐμμένειν προσήκον
ἀποφαινόμεθα, ἕως ἂν μεῖζον ἐπὶ τούτων φῶς ἡμῖν
ἐπιλάμψῃ (2).» Εἰς μάτην προσπαθεῖ διὰ τῶν
μέσων τούτων, ἀποφεύγων νὰ προσκολληθῇ εἰς τοὺς
νέους φιλοσόφους, τὸν Λεϊβνίτιον, Οὐόλφιον, Λώχιον,
ἢ τὸν Κεπλέρον, Γαλιλαῖον καὶ Νεύτωνα (3), εἰς
μάτην ἐλπίζει διὰ τοιούτων θυσιῶν νὰ ματαιώσῃ πᾶ-
σαν κατακραυγὴν. Διὰ τῶν θεολογικῶν τοῦ διδασκα-
λιῶν, τὰς ὁποίας κατόπιν ἐνηγκαλίσθη ἡ ἐκκλησία,
ἐνόμιζε τοῦλάχιστον ν' ἀφοπλίσῃ τὴν ἀδίκον ἐπίθε-
σιν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐδείχθη ἀνωφελές.

Ἀξιοπεριέργος εἶναι ἡ ἔρις τοῦ μετὰ τοῦ Νεο-
φύτου, ὅστις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δύναται νὰ λη-
φθῇ ὡς πρωτότυπον σχολαστικότητος. Μετὰ ταῦτα
θέλωμεν ἰδεῖ πόσον οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες εἰλικρινῶς
συνεφιλώθησαν, διότι μόνῃ ἡ σχολαστικότης, ὑπὸ
τῆς ὁποίας τὸν τραχὺν φλοιὸν ἐκρύπτετο γηνησία καρ-
δία καὶ ἀκεραιότης χαρακτῆρος, ἐμπόδιζε τὸν Νεό-
φυτον νὰ γνωρίσῃ ἀμέσως τί ἦτον ὁ Εὐγένιος.

Ὁ Νεόφυτος, καὶ Καυσοκαλυβίτης λεγόμενος, συν-
έταξεν ὑπομνηματικὰς παρεμβολὰς εἰς τὸ τέταρτον
τῆς γραμματικῆς τοῦ Γαζῆ, ὅπου καθήπτετο ἀνηλεῶς
τοῦ Εὐγενίου. Τὸ κύριον κεφάλαιον τῆς κατηγορίας
τοῦ Νεοφύτου ἦτο, ὅτι «ἀπαλλάττειν αὐτοὶ ἀξιώ-
σαντες τὴν γραμματικὴν πραγματείαν τῶν λογικῶν
συζητήσεων, αὐτοὶ ἐπειτα ἐν τῇ καθ' ὑμᾶς λεγομένη
ὀντολογία θεολογοῦντες οὐκ ἐρυθρίατε μὴ γινύντες
τὰ ἄμικτα.» Ἡ ἐννοια τούτου ὅλου δὲν εἶναι ὅτι
ὁ Εὐγένιος ὑπέπεσεν εἰς τὸ ἐγκλημα αὐθαδῶς νὰ
πραγματεύεται περὶ τῶν θείων πραγμάτων. Ἐξ
ἐναντίας μέχρι τοῦ Εὐγενίου ἡ ἐπιστήμη ἐνόμιζεν,
ὅτι φέρεται σεμνῶς καὶ σέβεται τὰ θεῖα, ὅχι διότι
παρέλιπε θεολογικὰς συζητήσεις. ἀλλὰ διότι δὲν
ἔκαμε μνειάν αὐτῶν, παρὰ ἐντὸς τοῦ ξεστοῦ τῆς
Γραμματικῆς. Ἐδέχετο λοιπὸν ὁ Νεόφυτος τὴν
περὶ τὰ θεῖα ἔρευναν, ἀλλ' ὅχι ὑπὸ τὸ ἀκόλαστον
ὄνομα τῆς ὀντολογίας. Ἡ παμμάθεια καὶ ἡ πανσο-

[1] Ἀμφοτέρων τῶν συγγραμμάτων τούτων αἱ μεταφράσεις ἐτυπώ-
θησαν μετὰ θάνατον τοῦ Εὐγενίου, δαπάνη τῶν Ζωσιμάδων.

[2] Ἐξεδόθη ἐν Βιέννῃ κατὰ τὸ 1805 παρὰ τῶν Ζωσιμάδων, Περὶ
τῆς συστάσεως τοῦ Παντός.

[3] Ῥητῶς λέγει εἰς τὰς κριτικὰς του ἐπιστάσεις, ὅτι ὅχι μόνον
δὲν ἀκολουθεῖ αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπικρίνει, μελουνδῇ εἰς τὰ
συγγράμματα του δὲν εὐρίσκομεν σπουδαίαν ἀνασκευήν. Ἰδε Κριτ.
Ἐπιστ. σελ. 484.

φία, rerum humanarum atque divinarum scientia εἶναι ἡ Γραμματική, καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ ἀποτελοῦν ἐπιδόδια αὐτῆς. Διὰ τῆς Γραμματικῆς μόνης ἐπιτρέπεται ἐπομένως ἡ συζήτης τῶν θείων. Μετὰ ἀγγινούστατον σαρκασμὸν ἐμπαίζει ὁ Εὐγένιος τὸν Νεόφυτον, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τοῦ «πῶς μέρος τοῦ λόγου ἡ λέξις ἐστίν» ἀναδίνει μέχρι τρίτου οὐρανοῦ, ἐξετάζων τί ὁ νοῦς, οἱ ἄγγελοι, ὁ θεὸς καὶ πῶς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἶναι τοῦ πατρὸς ὁ λόγος. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, ὁμιλῶν περὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἀποπλανᾶται εἰς παρεκβάσεις περὶ τοῦ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου, περὶ τοῦ ἀπαρλλακτοῦ τῆς οὐσίας εἰς τὰ πρόσωπα τῆς ὑπερχίας τριᾶδος καὶ περὶ τῶν ἀντιρρήσεων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰς τὸν Εὐνομον. Ἄλλοι δὲ ἐκθέτων τὰ περὶ τῶν προθέσεων, συζητεῖται εἰς τὴν ἄδυτον τῶν θείων δογματῶν περὶ γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁ μόνος εὐκολος τρόπος νὰ συντάσσονται τεύχη κυκλώπεια πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἀνθρώπινος μάθησις εἶναι ματαία παιδιὰ, ὡς ὁ κύριος τῆς Βαβυλώνης.

Ὅλη ἡ αὐστηρότης καὶ πικρία τοῦ Εὐγενίου εἶναι βεβαίως ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν συναίσθησιν ὑγειοῦς πεπειθήσεως, μάλιστα ὅταν λέγῃ εἰς τὸν ἐπίλογόν του· «Ἄλλως ταῦτα, Νεόφυτε, μὴ ἔμοι γε, διαφνίην· γὰρ φορῶ βακτηρίαν, ἐμοὶ μὲν ἀλεξίκακον οὖσαν, τοῖς δὲ ἀδίκως τε καὶ τυχοφαντικῶς προσιοῦσι, σὺν αὐτῇ κεφαλῇ τοῦ τύπου κατακλῶται τὸ φύσημα.»

Ζῶν ὁ Εὐγένιος δὲν ἐδημοσίευσεν διὰ τύπου τὰς κριτικὰς ἐπιστάσεις, μάλιστα βεβαιώνει ὅτι ὁ Νεόφυτος ἤρξατο χειρῶν ἀδίκων, πλανηθεὶς ἀπὸ σπερμαλόγους. — «Ὑπὸ τινος τῶν ψιθύρων, οἱ χαιρεκακοῦντες τὰ τῶν φίλων διαβάλλειν εἰώθασι.» Μολονότι εἶχε τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Εὐγένιος, δὲν ἐφωτίζετο ὅμως ἀπὸ αὐτὸν ἡ κοινὴ γνώμη. Βάναντοι ἐπιθέσεις, τῶν ὁποίων δὲν ὑπῆρχον ἀρμόδιοι κριταὶ ἦτον ἐπόμενον νὰ τὸν ἀπαυδήσουν. Ἡ πεποιθήσις του εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εὐκρίνειαν τῶν προσπαθειῶν του δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ κλονισθῇ ἀπὸ παραλόγους ἀντιδράσεις, ἀλλὰ ἐστοχάσθη πλέον καταλλήλων νὰ μεταφέρῃ ἑαυτὸν ἀλλαχοῦ, ὅπου ἐλεύθερος ἀπὸ προσβολὰς καὶ ἀντιζηλίας, ἠδύνατο νὰ παραδοθῇ ὁλοκλήρως εἰς τὰς ἰδέας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐκυριεύετο.

Μετά πρὸς ἐλευσιν ὁκτὼ περίπου ἐτῶν, κερδήσας τὴν εὐνοίαν τῶν ἐμπόρων τῆς Κοζάνης, πολίχνης τῆς Μακεδονίας, ἤδη εὐπορούσης διὰ τῆς ἐμπορίας, ἤνοιξεν ἐκεῖ σχολήν, παραδέσας τὴν τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Τρύφωνα (1).

Πρὶν τὸν ἀκολουθήσωμεν εἰς τὴν νέαν του ἐδραν, δὲν εἶναι ἐκτὸς τοῦ προκειμένου νὰ εἰπώμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν γνώσεων αὐτοῦ ὡς πρὸς ἐκείνας τοῦ Βαλάνου, ὠφελοῦμενοι διὰ τὴν σύγκρισιν ταύτην ἐπιστημονικῆς τινος πάλης, τῆς ὁποίας

τὰ ἐνάσματα περιέργως πῶς μετὰ θάνατον ἀμφότερων ἀνέδοσαν φλόγας.

Ὁ Βαλάνος Βασιλόπουλος, μαλονότι ἀπολαμβάνων μεγάλην ὑπόληψιν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ μετ' εὐλαθείας ὑπακουόμενος εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις παρὰ τῶν προϋχόντων αὐτῶν, καθὼς τῶντε ἐπρεπεν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον χαρακτήρα του, ἐπιστημονικῶς ὁμῶς θεωρούμενος ἦτο σωζόμενον λείψανον τῆς ἀρχαίας σοφίας. Νομίζων ἀνάξια προσοχῆς τὰ ἔργα τοῦ νέου Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, περιεχαρικοῦτο ἐντὸς τοῦ τύπου τῶν κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπὸ τούς ἀρχαίους κληρονομηθειῶν γνώσεων (1). Ἐνώπιον τῆς μαθηματικῆς κρίσεως τοῦ Βαλάνου δὲν εἶχεν εἰσέτι νομιμοποιηθῇ ὡς σπουδαία ἐπιστήμη ἡ ἀλγεβρα, ἀλλ' οὔτε τὰ ὑψηλότερα μαθηματικά. Καταγινόμενος δὲ εἰς τὸ ἀρχαῖον πρόβλημα τοῦ νὰ εὗρεθῶν δύο μέτρη ἀνάλογοι μεταξὺ δύο δοξασιῶν ἀνίστων γραμμῶν, ἐφαντάσθη ὅτι διὰ τῆς ἀπλῆς γεωμετρίας, δι' εὐθείας καὶ κύκλου, ἀνεκάλυψε νέαν λύσιν, πρᾶγμα τόσον ἀδύνατον, ὅσον ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου. Πρὶν κάμῃ γνωστὴν τὴν ἀνακάλυψιν του, ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν ἐν Πετρούπολει ἀκαδημίαν πληροφόρην περὶ τῶν ἐν χρήσει λύσεων, ἡτις διὰ τοῦ Ρουχμάκου ἀτήντησε κατὰ τὸ 1759, ὅτι ἡ ἀλγεβρικὴ λύσις διὰ τῶν ἐξισώσεων εἶναι παναπλουστάτη, γεωμετρικῶς ὁμῶς κατορθοῦται μόνον διὰ τῆς τομῆς παραβολῶν συμπιπτουσῶν κατὰ τὴν κορυφὴν τῶν. Ἡ δεῖξις αὕτη εἶναι ἐπίσης ἀρχαία τοῦ Μενέχμου, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Εὐτόκιος.

Ὁ Βαλάνος ἐπέιπεν ἔτι μᾶλλον ὅτι τὸ ἔργον του ἦτον ἀνακάλυψις, βεβαιωθείς ὅτι διὰ κύκλου καὶ εὐθείας οἱ νεώτεροι δὲν ἐπενόησαν τι.

Ἐκθέσας τὴν κατασκευὴν του, ἡτις ἀποτελεῖ τῶντε διδάλλον ἀδιεξόδων γεωμετρικῶν σχημάτων, δι' ἐγκυκλίου, τὴν ἐκοινοποίησεν εἰς τὰς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων, τῆς Πετρούπολεως, τῆς Βονωνίας καὶ εἰς τὸν Εὐλέρου. Ὁ Εὐλέρου ἔκαμε τινὰς ἀντιρρήσεις, τὰς ὁποίας δὲν γνωρίζομεν ἂν ἐκοινοποίησεν ἢ π' εὐθείας. Ὁ Βαλάνος, καίτοι κατεχόμενος ἀπὸ τετρατῆρον πυρετόν, κατὰ τὰς ὑρέσεις κατεγίνετο ν' ἀνασκευάσῃ τὰς ἀντιρρήσεις. Μόνον ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Βονωνίας κατάρθωτε νὰ τύχῃ ἀπαντήσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς λακωνικῆς, ἐπαινετικῆς μὲν τοῦ ἀκαμάτου ζήλου, ἀλλὰ σιωπῶσης περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου. Εἰς μάτην ὁ Νικόλαος Ζαρζούλης (2) μετὰ φορτικότητος ἐπολιόρκει τοὺς καθηγητὰς τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ μόνη παρηγορία τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη νὰ δώσῃ εἰς τὸν διδάτκαλόν του, ἦτο ἡ μικρὰ ὑπόληψις τῶν Εὐρωπαίων περὶ τῶν γνώσεων τῶν Ἑλλήνων, μεθ' ὧν ἄλλη διανοητικὴ σχέσις δὲν ὑπῆρχεν ἐκτὸς τῆς πάλης

[1] Ἀστυζόμενος κατὰ τὸν συνῆθη πρὸς τοὺς οἰκείους του τρόπον, λέγει εἰς τὴν Σχολαστικὴν Θεολογίαν του, ὅτι «οὐκ ἀντίσχομεν, ἀλλ' ὑπαχωρήσαμεν, ὡς ἀπ' ἑκποῦ ἐπὶ θιον ἀπὸ τῆς λαμπρᾶς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων».

[1] Τετοῦτον πρωτότυπον παράδειγμα ἴδε εἰς τὸν La Guilletiere. Athenes ancieune et moderne διηγούμενον τὴν ἐνέντευξιν τοῦ μετὰ τοῦ διδασκάλου τοῦ Σχολαίου τῶν Ἀθηνῶν.

[2] Ἰδε περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν Κούμαν τόμ. IV. σελ. 565. Ἦτο μαθητὴς τοῦ Βαλάνου, καὶ διδάχος τοῦ Εὐγενίου εἰς τὸν Ἄδω, ἐπὶ τέλους Σχολάρχης τῆς ἐν Ἰασιφ αὐθεντικῆς Σχολῆς.

μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἥτις συναρπάζει καὶ αὐτὴν τὴν ἀνακάλυψιν.

Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὅχι ὀλίγον δόκιμος κατὰ τὰς μαθηματικὰς γνώσεις, εἰς ἐπιστολὴν ἐμπνευσμένην ἀπὸ μετριοφροσύνης καὶ εἰλικρίνειας, δοκιμάζει ν' ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Βαλάνου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀποτυγχάνει [2]. Ἐπὶ τέλους ὁ Βαλάνος ἐτόπωσε τὸ ἔργον τοῦ ἐν Βενετίᾳ, τὸ ὁποῖον ὁ Τρύφων ἐξαπέστειλε μετὰ καιρὸν εἰς τὸν Εὐγένιον. Εἶχεν ἤδη αὐτὸς ἀκούσει περὶ τοιοῦτου πράγματος καὶ ἐπαραπονεῖτο διὰ τὸ ἀπόρρητον, ἀπὸ φόβου ἴσως μὴ οἰκειοποιηθῇ τὴν ἀνακάλυψιν. Ἐν τούτοις ὁ Εὐγένιος ἐνόμισε περιττὸν νὰ τυπώσῃ τὴν ἀνασχευὴν τοῦ καὶ, καθὼς λέγει ὁ Κούμας, ἠγανατιώθη καὶ αὐτὸς μετὰ θάνατον τοῦ Εὐγενίου εἰς τὴν τύπωσιν, πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλου [3]. Τόσον ἦσαν ἀκόμη αἱ περὶ τῶν δύο τούτων διαθέσεις καὶ φιλοτιμίαι ζωηραί. Οἱ κάτοχοι τῶν χειρογράφων ἦσαν ἄλλης γνώμης καὶ οὕτω παρεκινήθη ὁ υἱὸς τοῦ Βαλάνου Κοσμάς νὰ ἐκδικηθῇ τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς του διὰ τῆς λεγομένης Ἀντιπελαργιώσεως (1) τῆς ὁποίας τὸ μόνον προτέρημα εἶναι ὅτι ἐκθέτει πιστῶς τὰ πράγματα, ἀλλὰ πρὸς βλάβην τοῦ πατρὸς τοῦ Συγγραφέως.

Μετὰ τὴν μετάβασίν του εἰς Κοζάνην ἡ φήμη τοῦ Εὐγενίου καθημέραν ᾤξανε. Συνέτεινον πολὺ αἱ ἐκ κλησιαστικαῖ του ὁμιλίαι νὰ ἐμποδίζουσιν πᾶσαν παρεξήγησιν τῶν ἐπιστημονικῶν δοξασιῶν του, καὶ μολον ὅτι δὲν μᾶς διεσώθησαν, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος ὁμως δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ποίας ἀξίας ἦσαν. Ἡ ἐκκλησία ἐνόησεν ὅτι ἦτο τοῦ συμφέροντός της ν' ἀποκτήσῃ ὁλοσχερῶς τοιοῦτον ἄνδρα προσθέτουσα τὴν δόξαν τοῦ ὀνόματός του εἰς τὴν ἄλλως ἀναμφισβήτητον ἐπιρροήν της. Ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ ΣΤ' ἐπρότεινεν ἐπομένως εἰς αὐτὸν τὴν σύστασιν σχολῆς εἰς τὸν Ἀθῶν, ἐχούτης ὅχι πλέον μόνον σκοπὸν τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ κλήρου. Καθὼς διηγείται ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν αὐτὸν Κύριλλον, καταβάνα μετὰ ταῦτα τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, ὁ μόνος μισθὸς αὐτοῦ ἦταν χίλια γρόσια (2). Κατὰ τὸ 1753 ἐτυστήθη ἡ Ἀθωνιάς σχολή (3), ἥτις ἔκαμεν ἐποχὴν εἰς ὅλην τὴν Ελλάδα. Μόνην πηγὴν ἀκριβῆ περὶ τῆς σχολαρχίας τοῦ Εὐγενίου εἰς τὸν Ἀθῶν ἔχομεν τὴν ἀξιοπεριέργον ταύτην ἐπιστολήν (1). Εἴκοσι μόνους μαθητὰς εἶχεν ἡ σχολή ὅταν αὐτὸς εἰσῆλθε, παραχρῆμα ὁμως ᾤξησεν ὁ ἀριθμὸς μέχρι τῶν διακοσίων. Κατὰ τὸ Συγγέλιον τοῦ Πατριαρχείου, ὁ Εὐγένιος ὤφειλε νὰ παραδίδῃ δύο μαθήματα καθ' ἐκάστην. Ὁ Νεόφυτος Κουτοκαλοβίτης

μεθ' αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸν εὐρίσκομεν ἀχωρίστως συμφιλιωμένον, εἶχε τὴν ἐλληνικὴν παράδοσιν. Ὁ Εὐγένιος ἐν τούτοις παρέδιδε τρία καὶ τέσσαρα μαθήματα ἐπεξεργαζόμενος τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα, τῶν ὁποίων ἀπέκτησαν τότε ὅλοι οἱ μαθηταὶ ἀντίγραφα καὶ κατόπιν ἐσχημάτισαν τὰ ὁγκώδη συγγράμματα ὅσα αὐτὸς ἐξέδωκε. Λογικὴ, Μεταφυσικὴ, Μαθηματικὰ, Θεολογία ἦσαν αἱ εὐχάριστοι εἰς αὐτὸν παραδόσεις. Ἰδίως ἀπαιτοῦσε τὴν γνώσιν τῶν μαθηματικῶν ἀπὸ τοὺς ἀκροατὰς του, ἐπὶ τῆς θύρας τῆς Σχολῆς ἐπιγράφας τὸ τοῦ Πλάτωνος·

« Γεωμετρήσων εἰσίτω· οὐ κωλύω »

« Τῷ μὴ θέλοντι συζυγῶσω τὰς θύρας. »

δεικνύων διὰ τούτου τὴν νέαν τάσιν τῆς μεθόδου του.

Δὲν ἤκολούθει ὁ Εὐγένιος ἀποκλειστικὸν σύστημα, οὔτε εἶχε τὴν ὑπεροψίαν νὰ σχηματίσῃ νέον. Ἐνόμιζε μᾶλλον νὰ κατασταθῇ ὠφέλιμος μυῶν τοὺς μαθητὰς του εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ συστήματα, διὰ τοῦτο συγχρόνως παρέδιδεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου διπλοῦν μάθημα κατὰ δύο διαφόρους Συγγραφεῖς. Αἱ ἐξοχοὶ του διδασκαλίας καὶ ἡ φυσικὴ του εὐγλωττία καὶ ζωηρότης συνωδεύοντο ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἐπιμέλειαν, τὴν ὁποίαν ἔχει μόνον ὅστις δὲν διδάσκει ἀπλῶς διότι εἶναι διδάσκαλος, ἀλλὰ διότι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐξακολουθῶν τὰς ἐρεῦνας του, τὰς αὐξάνει καὶ τὰς ἐκτείνει. Πάντοτε παρήρχετο ἡ ὥρα καὶ ὁ Εὐγένιος δὲν ἔπαυε πρὶν ἢ οἱ μαθηταὶ νὰ ἐκφωνήσουν τὸ «φθάνει». Ἀν αὐτοὶ δὲν ἐζήτησαν ἀργίαν, ὁ Εὐγένιος δὲν ἔκαμε διακαπὰς, φρονῶν ὅτι πάντοτε ἡ ἀρίστη ἐνασχόλησις εἶναι ἡ σπουδή. Κατὰ τὸ Συγγέλιον ὁ Εὐγένιος ὤφειλε νὰ πληρώνῃ ὑποδιδάσκαλον, αὐτὸς ὁμως ἐπλήρωνε πέντε καὶ ἑξ, προσθέσας καὶ λατινικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν παραδόσιν. Ἐκτὸς τούτου ἐδίδθη τοὺς πάσχοντας καὶ τοὺς ἐνδεεῖς μαθητὰς ἐξ ἰδίων.

Καθὼς ἐλέπομεν ἡ διεύθυνσις τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς ἦτο ἐντελὲς ἔργον εὐγενοῦς φιλοτιμίας τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρός. Μᾶλλον ἱκανοποιεῖ τὸ ἴδιον αἶσθημα, ἐπιθυμῶν νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ διασχίσῃ τὴν παλαιὰν ὁμίχλην τῆς ἀμαθείας, ἥτις ἐκάλυπτε τὸν κλήρον. Συγχρόνως ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρευνα κατέστη εἰς αὐτὸν ὁ μόνος σκοπὸς τῆς ζωῆς του.

Τὴν ἐξαστὴ εὐτυχίαν, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμαζε βλέπων τὴν πρόοδον τῶν ἔργων του, καὶ τὴν καθημέραν αὐξάνουσαν ὑπόληψιν τῆς Σχολῆς, διέκοψε πικρῶς ἡ παρουσία τοῦ Πατριαρχικοῦ Κυρίλλου, περιορισθέντος εἰς τὸν Ἀθῶν μετὰ τὴν ἐκθρόνισίν του. Δὲν ὑπέφερε, φαίνεται, οὗτος τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Εὐγενίου, τὴν ὁποίαν ἐχρεώσκει εἰς τὴν δικαίαν δόξαν τοῦ ὀνόματός του, ἐνῶ ὁ Κύριλλος εἴλεπεν ἐσθεσμένην τὴν ἰδικήν του. Γυμνασμένος εἰς τὰς πλεκτάνας τῆς Βυζαντινῆς σκευωρίας, δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ καταβάλλῃ πολὺ, διὰ νὰ ἐγείρῃ συστηματικὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Εὐγενίου, τὴν ὁποίαν τόσον εὐκολώτερον ἠδύναντο νὰ διευθύνῃ πρὸς τὸν σκοπὸν του, καθόσον ὡς Ἀρχιερεὺς εἶχεν ἐφορευτικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Μονῆς καὶ τῆς Σχολῆς, ἥτις ἦτο παράρτημα ἐκείνης.

Διὰ νὰ γνωρίσωμεν ἐκ τοῦ πλησίον τί ἦτον ὁ Κύριλλος, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι μετὰ τὴν πρώτην

[1] Ἴδε τὰ στοιχεῖα τῆς μαθηματικῆς του σελ. 189 καὶ ἐπ.

[2] Ἰστορία IB' σελ. 563.

[3] Ἐν Βιέννῃ, 1816.

[4] Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη παρὰ τοῦ Αἰνιδίου κατὰ τὸ 1838 Ἴδε σελ. 54 τῆς Συλλογῆς τῶν ἀνακάλυψεων.

[5] Τότε ἐπατριαρχεῖ τὸ δεύτερον ὁ Κύριλλος μέχρι τοῦ 1757 ὅτε ἐξουρίσθη εἰς τὸν Ἀθῶν. Ἴδε Κούμαν τόμ. I' σελ. 397 καὶ ἐπ.

[6] Καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κλάριον, ἐσχάτως ἐκδοθεῖσα, ἀναφέρει τὴν ἐν Ἀθῶν διατριβὴν τοῦ Εὐγενίου, καθ' ἣν κατὰ τὸ 1748 νομίσας ἰσθῆναι διὰ θάνατον. Σελ. 51.

ἐκθρόνισιν του (1), κατοικῶν εἰς Χάλκην, ἔφερον εἰς φῶς Αὐξέντιόν τινα, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς ὠτρυνόθη ἀγίότητά. Ἐκτὸς τῶν θαυμάτων τῆς ἰάσεως τὰ ὅποια περὶ αὐτοῦ διεθρυλλοῦντο καὶ ἐπισταύοντο, ἐπηγγέλλετο καὶ τὸν προφήτην δύο νέων ἐντολῶν, τῆς ἀναβαπτίσεως τῶν προσερχομένων ἀπὸ ἄλλα δόγματα εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Κυρίλλου ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου. Ὁ λαὸς ἐφανταζόθη τόσον, ὥστε μὲ ῥάβδους ὀρμήσας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπεδιώξε τὸν Πατριάρχην Πίπτιον. Ἡ Ὁθωμανικὴ ἐξουσία, διακρίνουσα εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν μὲ ἄκραν λεπτότητα τὸ πνευματικὸν ἀπὸ τὸ κοσμικόν, τὴν μὲν πρόβρῃσιν τοῦ Αὐξεντίου ἐπραγματοποίησεν, ἐγκαθιδρύσασα ἐκ νέου τὸν Κύριλλον, αὐτὸν ὁμῶς τὸν προφήτην, ὡς στασιαστὴν, μετ' ἄλλων δύο ὁπαδῶν του, παρέδωκεν εἰς τὸν δῆμιον διὰ νὰ τοὺς περιβάλῃ τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Μάλιστα ὁ Σουλτάνος, Ὁσμάνης ὁ Γ', ἐξέδωκε θέσπισμα (χάτι περιφ) παραγγέλλων ὑπακοὴν εἰς τὸν Πατριάρχην δι' ὅσα κανονίσῃ περὶ Βαπτίσματος, διότι καθόσον ἀφορᾷ τὰ τῆς Πίστεως οἱ Χριστιανοὶ ὀφείλουσιν τὴν αὐτὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν Πατριάρχην, τὴν ὁποίαν οἱ Ὁθωμανοὶ εἰς τὸν Σεχιτ-λάμην [1].

Ὁ Κύριλλος λοιπὸν περιορισθεὶς εἰς τὸν Ἄθω, ἐδοκίμαζεν ὅλην τὴν πικρίαν τῆς ἀποτυχούσης φιλοδοξίας· ἥτις μεταβάλλετο εἰς ἀκάθεκτον φθόνον κατὰ τῆς ὑπολήψεως τοῦ Εὐγενίου, ἀποκτηθείσης διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς του φιλεργίας, τῆς χάριτος τοῦ τρόπου του καὶ τῆς γοητείας τῶν διδασκῶν του. Τοιοῦτοτρόπως δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν κατὰ τὸν Κύριλλον, ὅστις, ὅχι μόνον ἐσύστησε τὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴν καὶ προσεκάλεσε τὸν Εὐγένιον, ἀλλὰ καὶ καλῶς διέκειτο πρὸς αὐτὸν ἐν ὁσῷ ἐπατριαρχεῖ. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ συστατικῆς πρὸς τὸν Πατριάρχην, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Εὐγένιος ἐφοδιάζει τὸν Ἀρχιερεῖα Ἰδῆρων Τιμόθειον, μέλλοντα νὰ μεταβῇ προσκυνητὴς εἰς Ἱεροσόλυμα.

Εἰς μάτην ἐδοκίμασε πρῶτον ὁ Κύριλλος τὸ εὐκόλον καὶ θάναυστον μέσον τῆς συκοφαντίας, γράφων πανταχοῦ ὅσα ὑπηγορεύετο ἀπὸ τὴν κακίαν του κατὰ τοῦ ἐναρέτου ἐκείνου ἀνδρός. Τῆς συκοφαντίας ἡ φαρμακερὰ ἀκμὴ ἐστομοῦτο ἀντὶ νὰ πληγώσῃ τὸν Εὐγένιον, διότι ἡ λάμψις τοῦ ὀνόματός του ἦτο παρὰ πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ σκιασθῇ ἀπὸ τὸ σκότος τοῦ ψεύδους. Ἦναν κατὰ τὴν ἐπομένως αὐτὸς ὁ ἴδιος Κύριλλος νὰ ἐκστρατεύσῃ παραλύων τὴν πειθαρχίαν τῆς Σχολῆς καὶ ἐνσπείρων τὴν διχόνοιαν. Ἀμα ὁ Εὐγένιος διέταττε τι, ὁ Κύριλλος διέταττε τὸ ἐναντίον. Ὄταν ὁ Εὐγένιος ἐπαίδευε τοὺς μαθητάς του διὰ πταῖσμα, ὁ Κύριλλος τοὺς ἐλάμβανεν ἐκ δεξιῶν. Ὅχι μόνον τοὺς μαθητάς ἐξήγειρε κατὰ Σχολάρχου, ἀλλὰ ἐξῆψε τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Ἡγουμένου Μελετίου καὶ

μετεχειρίσθη τὸν Γραμματεῖα τῆς Σχολῆς Παναγιώτην, ὅστις καὶ ἐν Πάτρῳ ἦτο παραχοποιὸν ὄργανον. Οἱ μαθηταὶ ἐπομένως εὗρισκον προστατήν τῆς ἀταξίας των ποτὲ μὲν τὸν ἕνα ποτὲ δὲ τὸν ἄλλον. «Διμερίσθη, λέγει ὁ Εὐγένιος, τὸ σχολεῖον εἰς τέτταρας «τετραρχίας, ὡς ἡ Ἰουδαία ἐπὶ τῆς μοναρχίας τοῦ «Αὐγούστου, καὶ οἱ μὲν ἦσαν Πατριαρχίται, οἱ δὲ «Μελετίται, οἱ δὲ Παναγιωτίται, οἱ δὲ Εὐγενίται, «ἄλλοι Βένετοι, ἄλλοι Πράτινοι καὶ ὁ μὲν ἦν «Ἀπολλῶ, ὁ δὲ Κηφρᾶ. «Οὔτε οἱ ὑπηρέται δὲν ἤθελον πλέον νὰ κάμουν τὸ χρέος των, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ θυρωρός. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Εὐγενίου ἠνοίγοντο ἀναιδῶς, καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ εὐτελοῦς μισθοῦ του ἐκ χιλίων γρασίων δὲν ἐπληρόνετο πλέον, μαλονότι τὸν ἐξήτησαν ἀποληπτικὸν περὶ τοῦ ὅλου. Εἰς μάτην ἐπροσπάθει νὰ ἐξορκίσῃ ὁ Εὐγένιος τὴν ἐξαγριωθεῖσαν ἱερατικὴν τρικυμίαν. Οἱ ἀφωσιωμένοι τῶν μαθητῶν του, οἵτινες ἠσθάνοντο θρησκευτικὸν δι' αὐτὸν σέβας, ἠθέλησαν νὰ ὑπογράψωσιν ἀναφορὰν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐκμαρτυροῦντες τὴν λύπην των διὰ τὸ συμβᾶν τοῦτο. Ὁ Εὐγένιος τὸ ἐμπόδισεν. Ἀλλὰ ὁ Κύριλλος ἐφθασεν εἰς τόσῃν μανίαν, ὥστ' ἐκήρυττεν ὅτι θέλει ἀναβῇ αὐτός ὁ ἔθιος εἰς τὴν Σχολὴν καὶ μὲ τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον του θέλει πατάξῃ τὸν Σχολάρχην. Δὲν ἐξέφρω, λέγει ὁ Εὐγένιος, εἰς τίνα εἶναι ἀνοικειότερος αὐτός ὁ λόγος, εἰς τὸν εἰπόντα, ἢ εἰς τὸν περὶ οὗ εἴρηται.

Ὁ Εὐγένιος, καθὼς ἔκαμε καὶ ἄλλοτε εἰς Ἰωάννινα, ἔκρινε προτιμότερον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Σχολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἦναι ὠφέλιμος. Ἀμέσως ὁ Κύριλλος διέταξε τὴν σφράγισιν τῶν ἀρχείων τῆς Σχολῆς καὶ ἐξέτασιν μαρτύρων κατὰ τοῦ Εὐγενίου. Ἀλλ' ἀμέσως οἱ μαθηταὶ μετεμελήθησαν καὶ πολλοὶ ἐλεγχόμενοι ἀπὸ τὴν συνείδησίν των μετέβησαν εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἰδῆρων, ὅπου ἀπεσύρθη ὁ Εὐγένιος, διὰ νὰ ζητήσουν ἀπὸ αὐτὸν συγγνώμην.

Ὁ Κύριλλος διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἦτο ἐντελῶς ξένος εἰς τὰ γενόμενα, προσθέτων εἰς τὴν κακίαν καὶ τὴν ὑπόκρισιν, ἐπροσποιεῖτο ὅτι ἠγνόει διατί ὁ Εὐγένιος ἐγκατέλειπε τὴν Σχολὴν. Ἡ πικρὰ αὕτη εἰρωνεία τὸν ἐκίνησεν εἰς ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ ἀξίαν τοῦ χαρακτῆρός του, διότι γράφων πρὸς τὸν Κύριλλον τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιστολὴν, τὸν ἀποκαλύπτει παρρησία ὅλας τὰς σκευωρίας καὶ τὴν οὐτιδανὴν διαγωγὴν του. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν δημοσιότητα, ἀλλὰ τόσον τὸ ὕψος καθὼς καὶ ἡ διήγησις τῶν πραγμάτων πείθει περὶ τῆς γνησιότητός της. «Γίς «ρεῖμί, λέγει, ἐγὼ ὁ κύων ὁ τεθνηκώς καὶ πόσος, ὅπου «νὰ θελήσῃ νὰ μὲ συνερισθῇ τὸ μέγεθος τῆς ἐν αὐτῇ «ἀξίας τε καὶ δυνάμεως; — «Τί ἔδει με ποιῆσαι τῷ «ἀμπελῶνί μου καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; ἀλλ' ὑπέμει- «να τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν εὐγνωμοσύνης, ἐποίησε δὲ «κακάνθας ἀγνωμοσύνης καὶ ἀχαριστίας.»

Ὀλίγον διέμειναν εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰδῆρων ὁ Εὐγένιος. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Κυρίλλου ἀνέβη εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον ὁ Προϋλάβου Καλλίνικος ὁ Γ', τὸν ὁποῖον μετὰ ἑξ μηνῶν ἐκρήμνισεν ὁ λαὸς, κινου-

[1] Πρῶτην φορὰν ἐπατριαρχευσεν ἀπὸ τοῦ 1748—1751.

[2] Ἰδοὺ τὸν ἐξακολουθήσαντα τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν τοῦ Μελετίου τόμ. 4. σελ. 87. Εἰς τοῦτον τὸν Πατριάρχην ἀποδίδει ὁ ἱστοριογράφος τὴν ἐνύμνησιν τοῦ Μουκαρρεσίου ἧτοι τῆς κατ' ἑταρ ἐπικυρώσεως τοῦ Πατριάρχου καὶ αἰσῶσι ἢ καὶ τριάκοντα πονηρίαν.

μενος από τὸν Κύριλλον, ὅστις, μὴ δυνήθεις νὰ ἐπα-
νέλθῃ κατεφέρετο, ὡς εἶδαμεν, κατὰ τοῦ Εὐγενίου.
Τὸν Καλλίνικον διεδέχθη ὁ Σεραφεῖμ Β', ὅστις ἀγα-
πῶν τὴν δόξαν, ἐκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν
Εὐγένιον, δικαίων τὴν διαγωγὴν του καὶ προσέθηκε
αὐτὸν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1). Εἰς τὴν πρὸς
φώνησίν του πρὸς τὸν Πατριάρχην ὁ Εὐγένιος, ἀπα-
ριθμῶν τὰς διαφόρους ἐνδόξους ἐκείνου πράξεις καὶ
εὐτυχίας, καθὼς τὴν κατασκευὴν μύρου, ἤδη σπανί-
σαντος, τὴν καθίδρυσιν καὶ ὑποστήριξιν Σχολείων, τὴν
ἀποκατάστασιν τοῦ Ἱεροῦ Τάφου, μνημονεύει καὶ τῆς
ιεραῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποίαν ὁ Σεραφεῖμ ἐπροστάτευ-
σε, καὶ μάλιστα καθιέρωσε κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου
Ἀνδρέου. Ὁ λόγος αὗτος κατ' εὐτυχίαν μᾶς διεσω-
θῇ (2). Εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμωμεν εἰς αὐτὸν δλίγας
τινὰς παρατηρήσεις. Ἡ ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου,
ὅστις ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ
ὑπῆρξε καθιδρυτὴς τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας, ἐτελεῖτο με-
τὰ τὸν ἀνάξιον εἰς τὸν Ἀποστόλον, τὸν ὁποῖον κατὰ
τὴν περὶ ἀποδοχὴν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας ἰδέαν, παρι-
στάνει ἡ Βυζαντινὴ. Ἡ παρακμὴ τῶν θρησκευτικῶν
τελετῶν κατέστησε τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου
εὐωχίαν ἰχθύων καὶ κολλυρίων. Ὁ Εὐγένιος προσι-
μᾷ μετὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνακαινίσεως τῶν νόμων,
τοὺς ὁποίους ὁ χρόνος ἐξαθνεῖ, καὶ παρομοιάζων
αὐτοὺς μετὰ δίκτυα, συχνῶς χρῆζοντα ἐπιδιορθώσεως,
μεταβαίνει πολὺ φυσικῶς εἰς τὸν ἁγ. Ἀνδρέαν, ὅστις
ἀλιεὺς ἰχθύων, ἐγένετο ἀλιεὺς ἀνθρώπων. Δεικνύων τότε
ὅτι εἶναι μάταιον νὰ ζητῶμεν διακρίσεις ὑπεροχῆς
μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων, στηρίζει πολὺ ὀρθῶς τὸν
στοχασμὸν του εἰς τὸν λόγον ὅτι, ὑψώνοντες τὸν ἑα-
καταβιδάσκωμεν τὸν ἕτερον. Εἰς τοῦτο δὲν συνίσταται
τὸ ἀληθὲς ὕψος. Ὁ Ἀνδρέας ἔχει ἴδιον ὑπὲρ πάντα
ἄλλον, ὅτι αὐτόκλητος ἦλθε πρὸς τὸν Κύριον. «Ἀν-
δρέας ἀρχήθεν ἐμαθητεύσατο, ὅτι ἐκεῖνος αὐτόκλη-
τος παρεγένετο.» Τί εἶναι, λέγει, τὰ πρωτεῖα, ὅταν
παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Ἀνδρέας ἔφερε τὸν Πέτρον, τὸν
κορυφαῖον τῶν Ἀποστόλων, εἰς τὸν Ἰησοῦν (2). Ἀς
σεμνύνεται λοιπὸν ἡ Ῥώμη εἰς τὰ πρωτεῖα. Ἡ ἀλη-
θὴς πίστις θεωρεῖ ὅλους τοὺς ἀποστόλους ἰσοῦς,
ἕκαστον αὐτῶν ὅμως ἔχοντα ἴδιον χάρισμα. Ἀνοψῶν
ἐπειτα τὴν Βυζαντινὴν Ἐκκλησίαν, ἐπιφέρει ὡς συμ-
πέρασμα τὴν ἀνάγκην ἐορτῆς διὰ τελετῆς, δυναμένης
εἰς ἕκαστον νὰ μεταδώσῃ τοῦ ἐορταζομένου τὴν ἰδέαν.
Τοιοῦτοτρόπως ἐπανέρχεται πάλιν ὁ λόγος του ἐκεῖ,
ὅθεν ὠρμήθη, τὴν ἀνακαινίσιν τοῦ τρόπου τῆς πανη-
γυρίσεως. Βλέπομεν ὅτι μετὰ πολὺν χάριν καὶ ἀδίσκτον
εὐτροφίαν συνδέονται αἱ ἰδέαι του, κρατούμεναι διὰ
χειρὸς εἰς ἑναρμόνιον χορὸν, πρέποντα εἰς τὸ ἐπί-
σημον τῆς πανηγυριζομένης ἐορτῆς. Ὁ λόγος του
εἶναι ὁμαλὸς καὶ καθαρὸς, χωρὶς ἀρχαϊσμοὺς καὶ
σπανιολεξίας, χωρὶς φερτικὴν ἐπιτήδευσιν, μολανότι
πολλάκις τὸ σχῆμα τῆς ἐπαναλήψεως, τὸ ὁποῖον εἶναι
τῆς ρητορικῆς ἡ βακτηρία, ἐνίοτε ἐξοικουται. Ἀντί-

ὅμως ν' ἀφίνεται εἰς αὐτὸ, ὡς εἰς ὀρμητικὸν καὶ ἀτα-
κτον κύμα, μετριάζεται ἀπὸ τὴν λογικὴν σειρὰν, διότι
ὁ ἱεροκήρυξ μᾶς δὲν ἀνέτρεψεν ἐντὸς τοῦ Ἀσιατικοῦ
στόμμου.

Ἐπὶ Πατριαρχοῦ Σαμουὴλ διωρίσθη ὁ Εὐγένιος
ὑπερενδύριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ὅτε ἐπῆλθεν
ὁ πόλεμος μετὰ τῆς Ῥωσίας, βλέπων σύγχυσιν πραγ-
μάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεράσισε νὰ μεταβῇ
εἰς Λειψίαν, μετὰ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκδώσῃ εἰς φῶς τὰ
πονήματά του.

Μᾶς διεσώθησαν τινὲς ἐπιστολαὶ τοῦ ἀπὸ Λειψίας
πρὸς τὸν Καστοκαλυδίτην Νεόφυτον, αἵτινες μᾶς
πληροφοροῦν περὶ τῆς ἐκεῖ διατριβῆς του (1).

Εἰς τὴν πρώτην τῶν ἐπιστολῶν ἐκφράζει τὴν εὐ-
χαρίστησίν του διὰ τὴν ἡτυχίαν, τὴν ὁποίαν ἀπολαμ-
βάνει μακρὰν τῶν ἱρίδων, συμπεριφερόμενος μετὰ σο-
φοὺς ἄνδρας. «Ἡ Λειψία, λέγει, δομιᾶζει μετὰ μο-
ναστήριον περισσοτέρᾳ ἡτυχίᾳ δὲν εὗρον οὔτε εἰς
τὸν Ἀθῶ. Εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν εἶναι ἡ Καπέλλα,
ὥστε κινδυνεύω νὰ γίνω καὶ φιλακόλουθος.» Ἐπο-
θεῖτο πολὺ τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐπειδὴ ἐμελλε ν' ἀλλάξῃ ὁ
ἐφημέριος, ὅστις ὑπῆρξε μαθητὴς του ἄλλοτε εἰς τὸ
Ὄρος, ἐπροσκαθεῖ νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλου φί-
λου του, Ταράτιου. «Μετὰ τὸν ἐφημέριον, λέγει, δὲν ἐ-
λάβομεν νὰ φιλονεικήσωμεν ἀφορμὴν περὶ προεδρείας,
καθὼς μετὰ τὸν Τριεραρχίτην Ἠγούμενον τὸν βαθυπώ-
γωνα. Ἐγὼ ἐπρόβλεπα τὸν Πα. Ταράτιον — καὶ ὁ
σκοπὸς μου εἶναι τὸ περισσότερον διὰ νὰ μὴ τύχῃ
καὶ πέσω εἰς κανένα ἄλλον πωγωνάτην.»

Τὸν Νεόφυτον πληροφορεῖ περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ
Θεοτόκου εἰς Λειψίαν, αὐτοῦ κλέος εὐρύ τε καὶ δίκαιον. «
Ὁ Θεοτόκος ἐμελλε νὰ τὸν προλάβῃ μετὰ τὴν ἐκδοσιν
τῶν διδασκῶν του, ἀλλ' ὁ Εὐγένιος δὲν ἐσπείδε. Καὶ
ἄλλοι συνέδρουν εἰς Λειψίαν πρὸς ἐκδοσιν βιβλίων.
Ἀπὸ ἡμῶν θέλει προκύβῃ ὁ ἀσκητὴς Καίσάρειος,
ἡ γράφει ὁ Εὐγένιος, μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου του,
ἐπιγραφομένου, Καθρέπτης τῶν Γυναικῶν. Ἄν εἶχον
συνάναξιν ἢ κόρην, δὲν ἤθελον συγχωρῆσαι νὰ ἐνοπτρί-
σθω εἰς τοιοῦτον καθρέπτην.» Πληροφορῶν δὲ περὶ
τῶν καθ' ἑαυτὸν, συνομιλῶ, λέγει, πότε μετὰ τοὺς
νεκροὺς πότε μετὰ τοὺς ζῶντας σοφοὺς καὶ ὠφελοῦμαι.
«μακρὰν ἀπὸ τὴν τύβην τοῦ κόσμου ἀναπαύομαι.
» Κατέστηκα καὶ τὸν Πα. Ταράτιον ἐφημέριον τῆς ἐν
Λειψίᾳ Καπέλλας. — «Τὸ παρελθὸν θέρος ἔλην τετρά-
μηνον διέτριψα εἰς Χάλλην. — Μετὰ τὴν πανήγυριν
μελετῶ πάλιν εἰς Χάλλην νὰ ἐπιστρέψω καὶ νὰ δια-
τρίψω ὅλον τὸν χειμῶνα ἐκεῖ συνοικῶ μετὰ τοῦ
θαυματουργοῦ φιλοσόφου τε καὶ μαθηματικοῦ Σεγ-
νέρου καὶ πλουτίζομαι. Ἐπιμελοῦμαι ἅμα τε καὶ
τῶν ἐμῶν συμπονημάτων καὶ τὰ κτενίζω καὶ τὰ
δοξολογίζω καὶ ἄλλοτε ἄλλως τὰ διαπλέκω. Εἰς τὴν
ἐκδοσίν των εἶμαι — πλέον δειλὸς ἢ θραύς. Ὅμως
πρέπει τέως ν' ἀποτολμήσω.»

Ἐκ τῶν ἀφιχθέντων τότε εἰς Λειψίαν ἦτο καὶ Ἱε-

[1] Ὁ Σεραφεῖμ ἐκατάρχησε μέχρι τοῦ 1760.

[2] Ἐδημοσιεύθη παρὰ τοῦ Ἀ. Γ. Βαλλεῖφ, τῶν ἀνακτόρων.

[3] Ἰωάννης Α', 41.

[1] Τὰς ἐπιστολάς ταύτας εὗρον παρὰ τοῦ Κ. Γ. Βαλλεῖφ, ὅστις μετὰ μεγάλην προθυμίαν μ' ἐπέστρεψε τῇ χρήσιν των.

ραλογιώτατός τις Ἀμβρόσιος, τὸν ὁποῖον ὁ Νεόφυτος ἐσύστησεν εἰς τὸν Εὐγένιον νὰ ὀδηγήσῃ καὶ συμβουλευέσῃ. «Ἄν, ἐξήτοῦτε, γράφει, οὗτος τὴν ὀδηγίαν μου πρὶν ἔλθῃ, ἐγὼ τὸν ἐσυμβούλευανά μὴ λάβῃ τὸν κέπον, ἐάν δὲ μὲ ἤκουε τώρα, καλὰ ἔκαμνε νὰ ὑπάγῃ ὀπίσω. Ἀκροώμενος τὰς κοινὰς καὶ πανδήμους διδασκαλίας ἔχει νὰ ὑποφέρῃ τῶν συνακροωμένων μαθητῶν τὰς ἐνοχλήσεις, τῶν ἀγενεῖων ὁ πωγωνάτης, τῶν πτενοβράκων ὁ μανδυοφόρος, τῶν φιλοπραγμάτων ὁ στένων ἀπαύστως καὶ τρέμων καὶ ἐπὶ πᾶσι θρηγῶν, εἴτε Ἡράκλειτος, εἴτε Ἰερεμίας.»

Μετὰ καὶ ρὸν γράφει ὁ Εὐγένιος πρὸς τὸν φίλον του, «ἤξευρε ὅτι πρὸ δύο χρόνων καὶ ἐπέκεινα πολλὰ παρὰ τῆς Μεγάλης Αὐγούστης ἔδωκά μοι νὰ ἐλπίζω τινὲς τῶν ἐκεῖ ἐγκρίτων ἐμοὶ εὐνοῦστατοι, ἐάν θελήσω νὰ ἀπέλθω εἰς τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κορυφαίου τιμωμένην μονρόπολιν, ὅπερ ἐγὼ ἐπὶ τοῦ νῦν τὸ ἀπέφυγον. Πέρυσι ἐπεστάλη μοι τὸ παρ' αὐτῆς τῆς Μεγάλης συνταχθῆν εἰς νομοδοσίαν τοῦ κράτους διελθόν, διὰ νὰ τὸ ἐρμηνεύσω ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ἡμετέραν καὶ προστετάγην ἐξ αὐτῆς τῆς Αὐλῆς ν' ἀφιερώσω τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν Α.Μ. Ὑπήκουσα, ἔστειλα τὸ ἔργον τετελειωμένον κατὰ τὸ παρελθὸν πᾶσχα καὶ εἰς αὐτὸ ἠνέρεστησα παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα. Τακμήριον ὅτι τὸ Κράτος Αὐτῆς ἐπεμψέ μοι τὸν παρελθόντα Αὐγούστον ὅσον δέκα προυγγία εἰς ἀνταπόδοσιν τοῦ κόπου μου. Πρὸς τοῦτοίς δὲ ἐπροβλήθη μοι ν' ἀναδεχθῶ καὶ τοῦ νεωστὶ ἰδρυθέντος ἐκεῖ Α. φροντιστηρίου, ἐπὶ παθεύσει τῶν εὐγενῶν, ἐπιστασίαν. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, πολλὰ καὶ δίκαια ἀναλογισάμενος, παρητήθην, δὲν ἤξεύρω ὅμως ἂν ἡ παραίτησίς μου αὕτη φανῇ ἀποδεκτὴ.»

Ἔχομεν καὶ περὶ τούτου ἐπιστολὴν «Πρὸ ἡμερῶν ὀλίγων, γράφει ἔλαβα γράμματα ἀπὸ Πετροπόλεως, δι' ὧν φαίνεται ὅτι δὲν ἀποδέχονται τὴν παραίτησίν μου· ἀπεκρίθησαν εἰς τὴν ἀπολογίαν μου, ἔλυσαν ὅλας μου τὰς δυσκολίας· μὲ ἀφίνουν ἐκεῖ νὰ εἶμαι πανελεύθερος ὅπως θελήσω καὶ ἐνότῳ θελήσω νὰ διατρίψω. Ἡ Αὐγούστη ἐμεγάλυνε τὸ κλέος τῆς (τὸ γῆινον καὶ κοσμικόν) ἐπ' ἐμοί, διώρισέ μοι χίλια ῥούβλια εἰς σιτηρέσιον ἐνιαύσιον καὶ προέταξε νὰ δοθῇ εἰς τὴν ἐπιστασίαν μου ἡ πατριαρχικὴ καὶ συνροδικὴ βιβλιοθήκη διὰ νὰ εἶναι πρὸς ἐμὴν χρῆσιν καὶ νὰ κάμω μετὰ πάσης ἀδείας καὶ ἀνέσεως τὴν οἶαν σπουδὴν ἀγαπῶ. Πολλοὶ μεγάλοι καὶ τῶν ἐκεῖ καὶ ἐμοὶ εὐνοῦστατοι γράψαντες μὲ συμβουλεύουσι νὰ μὴ φανῶ ἀγνώμων εἰς τὴν βασιλικὴν εὐεργέτησιν. Καὶ λοιπὸν ἐδέχθην ταύτην τὴν πρόκλησιν καὶ μετὰ τὸ Πάσχα σύνθεῶ ἀφίμαι τῆς ὁδοῦ.»

Τὰς αὐτὰς συνθήκας προβάλλει ὁ Εὐγένιος εἰς τὸν Νεόφυτον διὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Ἀντὶ μισθοῦ τὸν προσφέρει τὴν συνδρομὴν του εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν πονημάτων του.—«Ὁ ἐμὸς κληρὸς, κληρὸς σὸς, σὸς οἶκος ὁ οἶκός μου.» Διὰ νὰ δυνηθῇ δὲ νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας τὸν συμβουλεύει νὰ λάβῃ γράμματα ἐφοδιαστικὰ πρὸς ἀσφάλειαν «προβαλλόμενος πάντοτε τὸ ἐμὸν ὄνομα, ὥς ὅτι ἔρα εἶσαι ἐκ τῆς ἐμῆς συνοδείας,—τοῦτο σὲ λέγω εἰδῶς ὅτι δυσ-

χερῶς ἐπιτρέπεται τὴν εἴσοδον εἰς τοὺς καλοήρους, φοβούμενοι τὴν ζήτα καὶ τὰ ἀκόλουθα.» Ἰδοὺ ἐπεμψα τῷ Εὐγενεστάτῳ Κ. Σκαρλατά·η. Στούρτζα εἰς Βιένναν μίαν λογικὴν, μὲ μαθηματικὴν στοιχείωσιν, τοὺς δύο τόμους τοῦ Βρυενίου καὶ τοὺς δύο τόμους ἐκ τῶν τοῦ Θεοδωρήτου, οἵτινες ἕως τοῦ νῦν ἐτυπώθησαν καὶ ἐν μέρει μίαν βιογραφίαν τοῦ αὐτοῦ· ὁ τρίτος τόμος ἕως τοῦ Πάσχα ἐκδοθήσεται καὶ αὐτός.»

Ὁ Νεόφυτος φαίνεται ὅτι ἀστεϊζόμενος ἐπρόβαλε τὴν ἔλλειψιν οἴνου ὡς λόγον παραιτήσεως, σπουδαίως ὁμως ἰδικαιολογεῖτο ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του. Εἰς ταῦτα ἀπαντᾷ ὁ Εὐγένιος. «Ἐγὼ φοβοῦμαι μὴ καὶ πλείων τοῦ δέοντος (οἴνος) παρῇ καὶ μὲ ὑποθρέττει ἐννοσύντα τὸ πίνειν, τὸ ἐκ παρακλήσεως καὶ ἐξ ἐπιτάγματος. Τοῦτο μὲν οὖν ἔχει παράκλησιν τινὰ, τὸ δὲ τῆς ἀποβολῆς τῶν ὀδόντων οὐκέτι—τοῦτό σοι ξυμπάσχω καὶ αὐτός· ὑπὲρ τοὺς ἡμίσεις ἀπέβαλον, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔχω σαλευομένους. Πολλάκις ὅταν ὁ θῆξ σφοδρότερός μοι συνέχῃ, φοβοῦμαι μὴ καὶ ὀδόντα ἓνα τῶν περιλοίπων συναποχρεμφθῶ.»

Μᾶς εἶναι βέβαια εὐάρεστον νὰ ἴδωμεν καὶ ἐκ τοῦ πλησίου τὸν μέγαλον ἄνδρα εἰσαγόμενον εἰς τὴν καθημερινὴν του συμπεριφορὰν. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του τούτων βλέπομεν πόσον ὀλίγον συμμερίζεται τὸν τύπον καὶ τὰς προλήψεις τοῦ τάγματός του. Φαιδρός καὶ εὐθυμὸς εἰς τοὺς τρόπους του, ἡγάπα τὴν κοσμίαν ἀστεϊότητα, ἥτις εἶναι ἰδίᾳ εἰς τὰς ψυχὰς, αἵτινες δὲν φυσιοῦνται ἀπὸ τύπον.

Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τῶν ἐπιστολῶν, συλλέξας αὐτάς δι' ἄλλον ἵσως σκοπὸν, παρὰ τὸν ἱστορικόν, παρημέλησε τὴν χρονολογίαν. Μία ἐξ αὐτῶν φέρει κατὰ τύχην ἡμερομηνίαν ἐκ Λειψίας 1770 Ἰουλίου 24. Ἐκ τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξεδόθη τὸ τελευταῖον ἔργον, τὸ ὁποῖον μνημονεύει εἰς τὰς ἐπιστολάς του (1), ἐξάγομεν ὅτι μέχρι τοῦ 1775 διέτριψεν αὐτόθι. Κατὰ τὸ 1766 ἤδη ἐφάνη ἡ Λογικὴ, τῆς ὁποίας ὁ πρόλογος φέρει ἡμερομηνίαν 28 Μαΐου. Ἄν συνδέσωμεν μὲ ταῦτα, τὰ παρ' αὐτοῦ γραφόμενα, ὅτι δὲν ἔσπευσεν εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν ἔργων του, ἔπεται ὅτι περίπου δέκα ἔτη διέτριψεν ἐν Γερμανίᾳ.

Εἶναι καιρὸς τώρα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν πονημάτων τοῦ Εὐγενίου, τὰ ὁποῖα, καθὼς εἶδαμεν, διατρίβων ἐν Γερμανίᾳ ἐξέδωκεν. Ἄν ἐξοχος διδασκαλικὴ ἱκανότης, προσωπικὰ προτερήματα καὶ ἠθικαὶ ἀρεταὶ κατέστησαν τὸν Εὐγένιον τόσον ἀξιοσέβαστον, ὥστε καὶ ἡ Μεγάλῃ Αἰκατερίνῃ ἐνόμισε δόξαν τῆς νὰ περιποιηθῇ, τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα του ἐξαπταλίζουσιν εἰς αὐτὸν τὸ ἀποκτηθὲν ὄνομα καὶ διὰ τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Τὸ εἰλικρινέστερον ἐγκώμιον, τὸ ὁποῖον δύναμεθα νὰ κάμωμεν τῶν ἔργων του, εἶναι ἡ πιστὴ ἀναλύσις των.

Ἡ Λογικὴ εἶναι τὸ πρῶτον σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν, ὥστε βλέπομεν ὅτι ὁ Εὐγένιος δὲν ἔκρινεν

[1] Μακαρίου Θεοδωρήτου Ἐπισκόπου Κυρίου τὰ σωζόμενα ἐν Χάλκῃ. 1760. 70. 72. 75 Τόμος 5.

ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ νὰ ἴδῃ τὸ ὄνομα τοῦ τυπω-
μένου ἐπὶ τοῦ μετώπου διβλίου, ἀλλ' ἐσκέπτετο σπου-
δαίως, γνωρίζων ὅτι πάντοτε δύναται τις νὰ τελειο-
ποιήσῃ καὶ ὅ,τι ἤδη νομίζει ὀρθόν.

Ἡ Λογικὴ ἐτυπώθη δαπάναις τοῦ Θωμᾶ Μανδακά-
σου, μετερχομένου ἐν Λειψία τὴν ἱατρικὴν καὶ τι-
μωμένου παρὰ τῶν Γερμανῶν, θέβαια ἐπαξίως ἀφοῦ
ἔκρινε τοιαύτην τῆς παρουσίας του χρῆσιν (1). Ἀρι-
στώθῃ δὲ τὸ ἔργον εἰς τὸν Γρηγόριον Ἀλεξ. Γρίχαν
Βοεθόδαν.

Καθὼς λέγει ὁ Εὐγένιος αὐτὸς εἰς τὸν πρόλογόν
του, ἡ Λογικὴ εἶναι τὸ προῖόν τῶν συνεχῶν παραδό-
σεών του. Ἦδη ἡ ὕλη τῆς Λογικῆς εὗρίσκετο ἐξ
ἀντιγραφῆς εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν του καὶ ἦτο
τὸ σημαντικώτερον βοήθημα μελέτης κατὰ τὴν ἐποχὴν
ἐκείνην τῆς ἐντελοῦς ἐνδεείας. Πολὺ περισσότερον διε-
δόθη τῶρα τὸ διβλίον, τὸ ὁποῖον τελειοποιηθὲν διὰ
τῆς ἀναθεωρήσεως καὶ συστηματικῆς κατατάξεως τῆς
ὕλης ταύτης, κατέστη τῶντι ἡ βάση τῆς φιλοσοφικῆς
σπουδῆς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Ἀφοῦ ἐξιστορεῖ δραχέως, καὶ μᾶλλον ἐν εἴδει κα-
ταλόγου, ὅλους τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους καὶ τοὺς
πεπαιδευμένους τοῦ ἔθνους μέχρι τῆς ἐποχῆς του, ἐ-
πιφέρει ὁ Εὐγένιος τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν, ὅτι ἐκου-
σίως οἱ τελευταῖοι οὗτοι περιωρίσθησαν εἰς στενὸν
κύκλον. «Οἱ πάντες... τὴν αἵρεσιν Περιπατητικοὶ καὶ
«τῆς Ἀριστοτέλους ἐνὸς φωνῆς ἡρτημένοι..... Ἐξ οὗ
«δὴ καὶ τῆς παρ' ἡμῖν φιλοσοφίας τὴν ἀφορίαν ἐλέπων
οὐκ ἂν τις θαυμάσειε.» Ἀντὶ τούτου φέρει πρᾶ-
δειγμα τὰς προσπάθειάς τῶν Εὐρωπαίων, οἵτινες χει-
ραρθεῖντες ἀπὸ τὴν δουλικὴν τῶν ἀρχαίων λατρείαν
νομίζουν χρέος των νὰ ἐρευνήσουν ἀνέκαθεν τὰ πράγ-
ματα, πεποιθότες ὅτι δὲν εἶναι ἀληθὲς σέβας πρὸς
τὴν φιλοσοφίαν καὶ τοὺς φιλοσόφους, τὸ νὰ μὴ κάμνῃ
τις χρῆσιν τοῦ ἰδίου του λογικοῦ. Ἡ φιλοσοφία εἰς
τοῦτο συνίσταται νὰ νοοῦμεν τὰ πράγματα μὲ τὰς
ιδίας δυνάμεις καὶ τότε μόνον ἡ ἀλήθεια γίνεται κτή-
μά μας. «Οὐδὲ γὰρ εἶναι τοῦτο καινοτομεῖν, ἀλλ' ἀρ-
«χαῖκῶς μάλιστα φαίνεται, τοῦ γὰρ ἀληθοῦς ἀρχαιοτέ-
«ρον οὐδέν.»

Εἰς τὴν πρώτην Προδιατριβὴν προσπαθεῖ ὁ Εὐγέ-
νιος νὰ προσδιορίσῃ τὴν φιλοσοφικὴν του ἐποψίν. Δὲν
εἶναι δογματικὸς, εἶναι ἐκλεκτικὸς καὶ τὸ ὁμολογεῖ ὁ
ἴδιος. «Μία λοιπὸν ἦδε μηχανὴ εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ
«τέλους, μηδεμιᾶ αἰρέσει προσανατεθέντα τὰς πάτας
«ἐλευθέρως ἐμπεριελθεῖ καὶ ἀφ' ἐκάστης τὸ ἐν αὐ-
«τῇ τοῦ ἀληθοῦς μῦθον ἐμβριθῶς καὶ εὐσυλλογίστως
«ἀναλέξασθαι...» — Οὐκ οὖν τοίνυν περιπατητι-
«κὸς κ.τ.λ., εἰμὶ Αἰρεσιώτης θέλεις ἀκούειν, ἀλ-
«λ' ὅλα φιλόσοφος.» Ἰνα γὰρ τοῦτο ᾗ, ἐκλεκτικὸς
ἔσται.»

Καθὼς εἶπε πολὺ εὐφυῶς εἰς ἐκ τῶν μεγάλων ἀν-
δρῶν τῆς ἐποχῆς μας, ἐκλεκτικὴ φιλοσοφία δὲν ὑπάρ-
χει, ὑπάρχουν μόνον ἐκλεκτικοὶ φιλόσοφοι. Ἐκαστος
τούτέστι ἐκλέγει κατ' ἀρέσκειαν, διότι ἂν ὑπῆρχε

κριτήριον ἐκλογῆς, ἠθέλαμεν ἔχει ἀμέσως σύστημα
καὶ αἵρεσιν.

Διὰ πολλοὺς λόγους ἦτο ἠναγκασμένος ὁ Εὐγένι-
ος νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν ἐκλεκτικὴν μέθοδον, κυρίως
ὁμῶς διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν φιλικὴν σχέσιν πρὸς τὴν
θρησκείαν. Δὲν ἦτο ἔργον τῆς ἐποχῆς νὰ εἰσάγῃ νέον
δόγμα, ἀλλὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν φιλοσοφικὴν ἐ-
ρευναν διὰ τῆς συσχετίσεως μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς
προόδου. Τοιαύτη ἐποψὶς δύναται νὰ εἶναι μόνον ἐκ-
λεκτικὴ. Ἀπωθῶν λοιπὸν ὁ Εὐγένιος τὴν γνώμην ἐ-
κείνων, οἵτινες προβαίνουν μὲ τοσαύτην ἀκρίσειαν ὥσ-
τε νὰ νομίζουν ὅτι δύνανται ἄλλως νὰ δογματί-
ζουσιν κατὰ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἄλλως κατὰ τὴν θρη-
σκείαν [σελ. 61], παραδέχεται δύο εἶδη θεολογίας,
τῆς μὲν φυσικῆς, τῆς δὲ δι' ἀποκαλύψεως. Ἡ δι' ἀπο-
καλύψεως εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἐρεῦνης μας, ἡ φυσικὴ ὁ-
μῶς, συνισταμένη εἰς τὰς κοινὰς ἐννοίας, καὶ εἰς τῶν
ὁρωμένων τὴν καλλονὴν, δύναται νὰ εἶναι ἐπιτετραμ-
μένη εἰς τὸν φιλόσοφον.

Χωρὶς νὰ φιλονεικῶμεν περὶ τῆς διακρίσεως
ταύτης μὲ τὸν Εὐγένιον, δυνάμεθα νὰ ἀντιτάξωμεν
διαφόρους παρατηρήσεις. Ἡ φυσικὴ θεολογία δὲν δύ-
ναται νὰ διαφέρῃ ἀπὸ τὴν θεολογίαν τῆς ἀποκαλύψεως
κατὰ τὸ περιεχόμενον, διότι τότε ἠθέλαμεν ἔχει δύο
χωριστοὺς θεοὺς. Ἡ διαφορὰ εἶναι ἐπομένως μόνον
κατὰ τὴν μορφήν ἐξ ἄλλου μέρους αἱ ἀλήθειαι τῆς
ἀποκαλύψεως ἔχουν ὀρισμένην ἐννοίαν καὶ ἡ ἐξήγησις
αὐτῆς εἶναι ἤδη φιλοσοφία. Καὶ αὐτὸς ὁ Εὐγένιος ἐν-
νοεῖ ὅτι, ἂν ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἔρευ-
ναν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ, πίπτομεν εἰς ἀπλὴν μα-
ταιολογίαν. «Τῷ ὄντι γὰρ ὁ τοὺς φιλοσοφοῦντας τοῦ
«περὶ Θεοῦ τι λέγειν ἀπάγων, εἰς ἀθείαν ἐστὶν αὐ-
«τοὺς ἐβρώμενως παρακαλῶν. Τί γὰρ ἐστὶ φιλοσοφία,
«ἀλλ' ἡ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων;» — Εἴ-
ναι ἐπομένως φανερόν ὅτι ὁ Εὐγένιος μόνον κατ' οἰκο-
νομίαν ἐξαιρεῖ τὴν ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀποκαλύψεως
γνῶσιν τοῦ θεοῦ, διὰ νὰ δύναται νὰ θεολογήσῃ φιλο-
σοφῶν χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι ψαύει τὰ δόγματα τῆς
ἐκκλησίας. Τὸ νὰ νομίζῃ τις ὁμῶς σπουδαίως ὅτι
τοῦτο ἔχει ἄλλην ἐννοίαν παρὰ πολιτικῆς, συμμορφου-
μένης μὲ τὰς ἀνάγκας τοῦ χρόνου, εἶναι ἀπάτη εἰς
τὴν ὁποίαν δύναται τις νὰ ὑποπέσῃ μόνον ἐκουσίως,
ὅχι ὡς φιλόσοφος. Ἄλλο εἶναι ὁ σκεπτικισμὸς, ὅστις
ἀρνούμενος τὴν γνῶσιν τοῦ ἀπολύτου, δὲν δέχεται οὐ-
τε τὴν ἀποκάλυψιν Ὁ Εὐγένιος τὸν ἀποδοκιμάζει.

Εἰς τὴν δευτέραν Προδιατριβὴν ὁμιλεῖ ἐν γένει πε-
ρὶ τῶν ἐφοδίων τοῦ φιλοσόφου καὶ τῶν ἀτοπιῶν, τὰς
ὁποίας ὀφείλει ν' ἀπορρίψῃ, ἐκθέτει δὲ σειρὰν παρατη-
ρήσεων ὅπως σχετικῶν, αἵτινες ἐποβλέπουν ἀτομικὰς
ἀσθενείας καὶ ὅχι τὴν φιλοσοφίαν αὐτήν. Εἰς τὰς πα-
ρατηρήσεις ταύτας δὲν προσθέτει τι ἀκριβέστερον ἢ
τρίτην προδιατριβὴν περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων,
ἥτις τὰς ἐξιστορεῖ ἀνεῦ ἀναλύσεως, οὔτε ἡ τετάρτη
ἥτις ἀπαριθμεῖ τῆς φιλοσοφίας τὰ μέρη.

Εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Εὐγενίου δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπι-
κρατήσῃ ἡ συνήθεια νὰ προτάττωνται εἰς τὴν λο-
γικὴν οἱ νόμοι τῆς νοήσεως, τοῦτέστιν ὁ νόμος τῆς
ταυτότητος, τῆς ἀντιφάσεως καὶ τοῦ ὅτι μεταξὺ τού-

[1] Ἰδεῖ τῆς Λογικῆς τὸν Πρόλογον τῇ ἀναγνώστῃ.

των μέτος ἕως δὲν ὑπάρχει (1) καὶ τελευταῖον τοῦ ἀποχρῶντος λόγου [ratio adaequata]

Ἡ λογικὴ ἀπο-ελεῖ τρόπον τινὰ τὸ οὐδέτερον ἔδαφος τῆς φιλοσοφίας. Ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Καντίου καὶ μετ' αὐτὸν ἡ ἐπιστῆμη αὕτη δὲν ἔκαμε ὄψμα *Sedet aeternumque sedelit infelix Theseus*. Εἰς τὸν Καντίον χρεωστεῖται ὅτι κατέδειξε τὴν ἀτέλειαν καὶ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῆς. Ἡ λογικὴ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι σπουδὴ τῶν διαφορῶν τρόπων τῶν ἐννοιῶν, κρίσεων καὶ συλλογισμῶν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν μορφήν. Ἱστορικῶς μᾶς ἐκθέτει τὴν ποικιλίαν τῶν διαφορῶν τούτων μορφῶν καὶ κανόνας ἐξωτερικῆς ἀκριβείας. Οἱ κανόνες οὗτοι μᾶς διδάσκουν ἀρνητικῶς τί εἶναι ἡπατημένον καὶ παραλογισμός, ὅχι ὁμῶς πῶς δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν, διότι κάμνουν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐμπεριεχομένου. Ὅταν συλλογιζώμεθα π. χ. ὅτι, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι θνητοί, ὁ Παῦλος εἶναι ἄνθρωπος, ἄρα εἶναι θνητός, ὁ συλλογισμός εἶναι ὀρθός καὶ κατὰ τὴν μορφήν καὶ κατ' οὐσίαν. Ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐμπεριεχομένων ἐννοιῶν ἔχουμεν ἀλλοθεν καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ λογικοῦ σχήματος. Γνωρίζομεν τὴν ἑκτασιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ θνητοῦ, τοῦ Παύλου καὶ ὅτι εἰς τὸν Παῦλον κατηγορεῖται τὸ ἄνθρωπος καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ θνητός. Τὴν γνῶσιν ταύτην ὁμῶς, ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται τοῦ συλλογισμοῦ ἡ ὀρθότης, ἔχομεν ἀνεξαρτήτως τοῦ συλλογισμοῦ τούτου. Ἄς θεωρῶμεν ἀντὶ ἐκείνων τῶν ἐννοιῶν ἄλλας κατ' ἀρέσκειαν· ὁ ἄνθρωπος εἶναι ξύλον, ὁ ὄρις εἶναι ἄνθρωπος ἄρα ὁ ὄρις εἶναι ξύλον. Καὶ ἐδῶ ἔχομεν συλλογισμὸν κατὰ τὸ σχῆμα ὀρθόν, ἀλλὰ ψευδῆ κατὰ τὸ ἐμπεριεχόμενον. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν νὰ ἔχωμεν μείζονα καὶ ἐλάττωνα πρότασιν, ἐξ ὧν ἐξάγομεν συμπέρασμα· πρέπει ἡ σχέσις τῶν ἐννοιῶν νὰ εἶναι ἀληθής, ἡ λογικὴ ὁμῶς δὲν μᾶς ἐγγυᾶται μὴ παραδριζούσα αὐτὴ τὰς ἐννοίας, ἀλλὰ προϋποθέτουσα αὐτάς. Τί ἄλλο εἶναι, παρὰ γυμναστικὴ τῶν μυῶνων τοῦ λόγου, ἡ παιδιὰ ἐκείνη μὲ τὰ σχήματα τῶν συλλογισμῶν, Γραφῶδες, Θεοαῖτε, Τενίω, Σαθάσι, Σπικθαμῆρι κτλ. (2).

Ἄς λαβῶμεν ἄλλο παράδειγμα· πολὺ πλέον σπουδαῖον, τὸν συλλογισμὸν τὸν ὁποῖον καὶ ἡ θεολογία καὶ ἡ φιλοσοφία μετεχειρίσθη, περὶ τῆς κοσμολογικῆς ἀποδείξεως τῆς ὑπαρξεως τοῦ Θεοῦ. Ὅλα τὰ πράγματα ὅσα μᾶς περικυκλοῦν, παρέρχονται ὡς πεπερασμένα· τὸ πεπερασμένον ὁμῶς δὲν ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑποθέτει τὸ ἀπείρον καὶ τὸ ἀπόλυτον, ἄρα τὸ ἀπείρον καὶ τὸ ἀπόλυτον ὑπάρχουν. Αὐστηρότερον ἀναγόντες τὰς ἐννοίας ταύτας ὑπὸ τὸ τυπικὸν σχῆμα τοῦ συλλογισμοῦ λέγομεν· ἐστὶ τὸ παρερχόμενον τὸ παρερχόμενον οὐκ ἀνευ τοῦ ἀπείρου· ἐστὶ ἄρα τὸ ἀπείρον. Πῶς συμφωνοῦν ὁμῶς ὅλα ταῦτα; — Τὸ παρερχόμενον εἶναι τὸ παῖον ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι, τὸ ἐναντίον τοῦ εἶναι, πῶς συμβαλεῖται ὁμῶς τὸ εἶναι μὲ τὸ μὴ ὄν, πῶς τὸ ἐν μεταβαίνει εἰς τὸ ἕτερον; Ἄν μετα-

βαίνει τὸ ὄν εἰς τὸ μὴ ὄν, ἄρα καὶ τὸ μὴ ὄν, ἢ τὸ μὴ-δὲν εἶναι, καὶ τότε τὸ μὴδὲν καὶ τὸ εἶναι συνταυτίζονται. Μεταβαίνομεν καὶ εἰς τὴν δευτέραν πρότασιν ὅτι τὸ παρερχόμενον προϋποθέτει τὸ ἀπείρον. Κατὰ τὸν τρόπον τούτον τοῦ συλλογίζεσθαι τὸ παρερχόμενον φαίνεται συνθήκη καὶ αἰτία τοῦ ἀπείρου, ἂν δὲν ἦτο τὸ παρερχόμενον, δὲν ἦθελον εἶναι καὶ τὸ ἀπείρον καὶ ἐν γένει ὅλος ὁ συλλογισμός εἶναι ἡ ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ πεπερασμένου ὄντος, τὸ ὁποῖον γίνεται θάσις καὶ θεμέλιον ἐκείνου. Καὶ τίς ἡ σχέσις τοῦ ἀπολύτου μὲ τὸ παρερχόμενον, πῶς τὸ ἀπείρον γίνεται πεπερασμένον; Μένει τάχα τὸ πεπερασμένον ἐντὸς τοῦ ἀπολύτου, ὡς ἐμπάνσις αὐτοῦ, τότε τὸ ἀπόλυτον ἔχει ὡς ἐμπεριεχόμενον καὶ πληρωμὰ τοῦ τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ μὴδὲν. Ἡ τὸ ἀπόλυτον ῥίπτει ἐκτὸς ἑαυτοῦ ὡς ἀπόρροϊάν του τὸ θνητὸν· ἀλλ' οὐδὲν δύναται νὰ εἶναι ἐκτὸς τοῦ ἀπείρου, τὸ ὁποῖον τοιοῦτοτρόπως ἠθέλην ἔχει πᾶρας καὶ ὅρια.

Ἐπὶ τέλους τὸ συμπέρασμα μᾶς λέγει ὅτι τὸ ἀπείρον, ἢ ἀπόλυτος αὐσία, ἢ ὁ Θεὸς εἶναι. Ἀλλὰ ποία ἡ σχέσις τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ εἶναι. Ἄν ἐκλαβῶμεν τὸ εἶναι ὡς ιδιότητα τοῦ Θεοῦ, συνυπάρχει μετ' ἄλλων ιδιοτήτων, αἵτινες ἐπομένως διαφέρουν ἀπὸ τὸ εἶναι. Τὸ ἀπείρον ἔχει τότε χωριστὰς ιδιότητας, ἄρα ἀλλοιοῦται καὶ τρέπεται ὅπως τὸ θνητὸν. Τὸ εἶναι τοῦ παρερχομένου καὶ τοῦ θνητοῦ καὶ τὸ εἶναι τοῦ ἀπολύτου εἶναι ταυτότητα; — Ἐδῶ ἀπεδώκαμεν εἰς ἀμφοτέρα τὸ εἶναι. Μάλιστα τὸ εἶναι γίνεται πλέον ἐκτεταμένον ἀπὸ τὰ δύο. Ἄς μὴ εἴπῃ τις ὅτι περὶ ὧν ἀποροῦμεν καὶ πολυπραγμονοῦμεν. Ὅταν πρόκηται νὰ ἀρκεσθῶμεν μὲ ὑποθέσεις διὰ τὸ δὲν δεχόμεθα ἀπ' εὐθείας τὸ συμπέρασμα. Τοῦλάχιστον ἀπορεύομεν τὴν ἀντίφασιν νὰ φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη ἀποδείξεως. Εἰς τοιαύτας ἀντινομίας φέρεται ἀναγκαίως ἡ σχολαστικὴ λογικὴ, διότι συνάπτει ἐννοίας χωρὶς νὰ τὰς ἐξετάσῃ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατ' ἐξωτερικὸν τρόπον, διὰ τοῦ ἀπλοῦ σχήματος τοῦ συλλογίζεσθαι. Τὸ νὰ συνάπτῃ τις ὁμῶς ἐννοίας δὲν σημαίνει ἄλλο, παρὰ νὰ μεταβαίνει ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην, ἐκ τοῦ εἶναι εἰς τὸ παρερχόμενον καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸ ἀπόλυτον, καὶ ἐκ τοῦ ἀπολύτου πάλιν εἰς τὸ εἶναι. Τοιαύτη κίνησις δὲν δύναται νὰ ᾖ ἀληθής, εἰμὴ ὅταν αἱ ἐννοιαὶ ἐσωθεν καὶ ἐξ ἑαυτῶν τρέπονται εἰς τὸ ἕτερον, ὡς συμπληρούμεναι παρ' αὐτοῦ καὶ ἀποτελοῦσαι μέρος τοῦ αὐτοῦ ὅλου. Τοῦτο δύναται μόνῃ ἡ μεταφυσικὴ νὰ τὸ ἐξετάσῃ. Αὐτὴ ὀρίζει τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ ἀπείρον, τὸ ὄν καὶ τὸ μὴδὲν. Ἄνευ τοιαύτης ἐξετάσεως ἡ λογικὴ εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ νοεῖν ἀνευ ἐννοιῶν. Τὸ αὐτὸ ἠθέλην ἀποτελέσει καὶ ἀλγεδραϊκὰ σημεῖα. Ἐπειδὴ τὸ α. εἶναι β. καὶ τὸ β. εἶναι γ. ἄρα τὸ α. εἶναι γ. Ἀμα δὲν λένουν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ ἐννοιαὶ πῶς μεταξὺ των συνάπτονται, περιορίζονται καὶ ἀποκλείονται, ὁ συλλογισμός εἶναι ἐξωτερικὸς καὶ κενὸς τύπος, ἡ ἀπλοῦν περιθώριον, εἰς τὸ ὁποῖον ὅλα δύνανται νὰ εἰσαχθῶν, καὶ ἐπομένως περὶ οὐδενὸς ἐγγυᾶται. Οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις πρῶτος ἐθέθεσε τὴν ἐπιστῆμην τῆς λογικῆς, ἀμφιβαλεὶ περὶ τούτου, ὅτι τούτέστι δίδει μόνον τὰ ξηρὰ

[1] «Ἀνάγκη ὄφρα εἶναι ἢ ἐπὶ ἀνάγκῃ». Ἀριστ. ἠθικ. ἀ. I. 4. 20.

[2] Cesare, Barbara, Boerio, Fresisoni, Celarent.

σχήματα, δηλ. τὸ νοεῖν ἀνεξαρτήτως τοῦ νοῦς, διότι αὐτὸς ὥρισε τὴν φιλοσοφίαν ὅτι εἶναι νόησις νοήσεως (Μετὰ φυσ. λ. 9.) — Ἐτι εὐκρινέστερον ἐξηγεῖ τὴν ιδέαν τοῦ ὁ Σταγειρίτης ὅταν λέγῃ: «Αὐτὸν δὲ νοεῖ ὁ νοῦς κατὰ μεταλήψιν τοῦ νοητοῦ, νοητὸς γὰρ γίνεταί θιγγάνων καὶ νοῶν, ὥστε παύτὸν νοῦς καὶ νοητόν» — ὁ γὰρ δεκτικὸν τοῦ νοητοῦ καὶ τῆς οὐσίας, νοῦς, ἐνεργεῖ δὲ ἔχων. [αὐτόθι 57]. » Οὐτε ἐζήτησε ποτέ διὰ συλλογιστικῶν σχημάτων ν' ἀποδείξῃ μεταφυσικὰς ἀληθείας, ἀλλὰ διὰ τῆς νοήσεως, ἥτις ἔχει τὸ θάρρος ν' ἀτενίσῃ τὸ νοητόν καὶ νὰ ἐξετάσῃ κατὰ βάθος, ἀναλύουσα τὸ ἐμπεριχόμενόν της καὶ ἐξακολουθοῦσα αὐτὸ καθ' ὅλας τὰς συνεπείας του χωρὶς νὰ δειλιάσῃ ἐνώπιον τῆς ἀντινομίας, διὰ τῆς δόξας μάλιστα φθάνει εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐνότητα καὶ τὴν πραγματικὴν ιδέαν. Αὕτη μόνη διότι εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἔχει ἐν ἑαυτῇ τὴν διάκρισιν καὶ τὸν προσδιορισμὸν της.

Ἐν τούτοις ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ὥρισε τὴν μέθοδον τῆς μεταφυσικῆς καὶ κατὰ τοῦτο φαίνεται ἐμπειρικός, ὅπως ἐμπειρικῶς ἐκθέτει καὶ τὸ ὄργανόν του, χωρὶς νὰ κάμῃ ἄλλην χρῆσιν αὐτοῦ.

Μόνη ἡ φιλοσοφία, ἥτις ἀσχολεῖται περὶ μεθόδου, περὶ τοῦ πῶς νοοῦμεν, περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ νοῦς καὶ νοητοῦ, περὶ ἱποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, μόνη ἡ τοιαύτη φιλοσοφία δύναται νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην βίαικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ ἐκλεκτικὴ μέθοδος ἔχει σχετικὰ ὅρια τῆς γνώσεως. Κατ' ἐπιστήμην γνώσις εἶναι, λέγει ὁ Εὐγένιος, καθόσον «διὰ μόνης αὐτῆς ἐπ' αὐτὸ τὸ νοητὸν γινόμενος δύνασθαι πάντῃ ἡρεμῆται καὶ στηῖται, μηδὲν τῆς ψυχῆς περαιτέρω προεκτεινομένης.» Ἔως ἐκεῖ λοιπὸν ὅπου ἕκαστος ἐφρυσχάζῃ ἐκτείνεται ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἐσχάτη αὕτη ὁμῶς εἶναι φανερόν ὅτι παραλάσσει δι' ἑνα ἕκαστον, ὥστε εἴμεθα ἐγκαταλελειμμένοι εἰς τὴν ἀβεβαιότητα. Τοῦτο θέλουσα ν' ἀπορύγῃ ἡ σημερινὴ ἐκλεκτικὴ Σχολὴ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐβρίθῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ κοινοῦ νοῦς (Sens commun), εὐχαριστουμένη ν' ἀκολουθῇ δασμῖα τοὺς θριάμβους του, εἰς τὸ θέατρον τοῦ κοινωνικοῦ εἴου, ὅπου ἡ γνώμη τῶν πλειόνων εἶναι τὸ μέτρον τῆς ὁρθότητος.

Ἡ λογικὴ ἐγγραφή εἰς τὸ ἀρχαῖον καὶ εἶναι τωόντι ἔργον ἀξίον προσοχῆς διὰ τὴν καλλονὴν καὶ εὐφράδειαν. Ἀν δὲν δύναται ποτὶς νὰ συγκριθῇ μετὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐμβριθῆ ἀπλότητα τῶν ἀρχαίων, ἔχει ὁμῶς μεγάλην συγγένειαν μετὰ τὸν Κλέμεντα, τὸν ὁποῖον ἴσως ὑπερβαίνει κατὰ τὴν μετριοτέρην χρῆσιν ἐπεισοδίων καὶ παρεκβάσεων. Κατὰ μέγεθος τοῦτου συμμειγνύει τὰς ἐποχὰς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ὥστε δὲν εἶναι ἄνθος Ἀττικισμοῦ, ἀλλ' ἀνθὼν πολυσύνθετον σύμπλεγμα.

Μετὰ τὴν λογικὴν εἰσίδωκεν ὁ Εὐγένιος στοιχεῖα μαθηματικῶν κατὰ τὸ ἔτος 1767 ἐν Λειψία ἐπίσης δαπάνη τοῦ Ἰατροφιλοσόφου Θ. Μανδαχάστου, ἀφιερῶσας αὐτὰ εἰς τὸν Ἀλέξ. Σ. Γκίχαν Βοϊβόδαν. Τὸ πῶμα τοῦτο ἐλήφθη μετὰ τινὰς προτῆκας ἀπὸ τὰ μαθηματικὰ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Μαγδεβουργικῆς Χάλλης, Σεγνέρου, μετὰ τοῦ ὁποῖου συνδιητάτο ὁ Εὐ-

γένιος, καθὼς εἶδομεν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του καὶ καθὼς λέγει εἰς τὸ προοίμιον. Τὸ εὐγγράμμα περιέχει Ἀριθμητικὴν, Γεωμετρίαν, Λογαριθμούς τῶν Ἡμιτόμων καὶ τῶν Ἐφαπτομένων καὶ παραπομπὰς εἰς τὰ τοῦ Εὐκλείδους Στοιχεῖα. «Ἐγὼ μὲν οὖν, ὡς παῖδες Ἑλλήνων φιλεπιστήμονες, προσφωνεῖ πρὸς τοὺς ἀναγνώστας, τοῦ θαυμασίου ἀνδρὸς ἀρθύνας ἡμῶς ἐνδεδωκότος, καθάπερ ὁ Λυδὸς τῷ Ἀθηναίῳ Ἀλκμαίῳ, ὁπόσον ἂν βουλοίμην τε καὶ δυναίμην τοῦ θησαυροῦ ἀποφέρεισθαι, τάχα ἂν καὶ τοὺς κοτόρνους ὑμῖν ὡς ἐκεῖνος ὑπ' ἀπλειστίας καὶ τὸν κόλπον πάντα ἐνέπληρα.» (ἀκολουθεῖ)

Ι Ν Δ Ι Α .

Ἐπισκερθέντες ἤδη (1) μέρη τινὰ τῆς ἀπεράντου Ἰνδικῆς χερσονήσου, παρέστημεν μάρτυρες εἰθίμων καὶ ἡθῶν περιέργων, πάντη διαφόρων τῶν ἡμετέρων. Ἐμάθομεν πῶς δρέφῃ δλόγμυνα, ἀλειφόμενα μετὰ χρώματα συνέρχονται εἰς γάμον ἐν Βομβάῃ καὶ Σουράτῃ, καὶ πῶς, ἐκσπενδονίζοντα κατ' ἀλλήλων νερόν διὰ τοῦ στόματος, καθιεροῦσιν αὐτόν, πῶς κηδεύονται μελιτόπηκτοι οἱ ἱερεῖς τῆς Βιρμανικῆς ἐπικρατείας, πῶς ἐκपुरεύονται ἐν Δελίᾳ οἱ νεκροί, ὁποῖαι αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ καὶ αἱ παιδικαὶ τῆς Βομβάης, καὶ πῶς διοικεῖ στίση καὶ πλήθη ὁ ἡγεμὼν τῆς Γαιπόρης λαμοτομῶν ἐλέφαντας, καὶ λέοντας, καὶ τίγρεις, καὶ συάγρους... χορτίνους! Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκολουθοῦντες τὸν περιηγητὴν τὸν ἐκθίσαντα καὶ μετὰ ἀκρίβειαν καὶ μετὰ χάριν τὰς περὶ Ἰνδικῆς ἀναμνήσεις του, [Φυλλ. ΙΔ'] θέλομεν μεταβῆ εἰς Καλκούταν, ἀπὸ δὲ Καλκούτης εἰς τὸν ἱερὸν ποταμὸν, καὶ ἀπὸ τούτου θέλομεν ἴσως περιπλανηθῇ καὶ εἰς ἄλλας χώρας. Τηροῦντες ὁμῶς τὸ προνόμιον τὸ ὁποῖον ἐπαφηρίσαμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῆς τελευταίας διατριβῆς, θέλομεν εὐρεθῇ ἁμέσως εἰς τὴν πρωτεύουσάν των Βρετανικῶν Ἰνδιῶν, χωρὶς νὰ λεπτολογήσωμεν περὶ τῶν ὁδῶν τὰς ὁποίας διετρεῖσάμεν, καὶ περὶ τῶν τόπων δι' ὧν διέβημεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Καλκούτα ὁμοιάζει πολὺ τὴν Πετρούπολιν, κρίνομεν περιττόν νὰ διατρίψωμεν εἰς πόλιν ἔχουσαν φυσιογνωμίαν κοινὴν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀς σπεύσωμεν ἄρα πρὸς τὰς ὄχθας ὅπου κατεσχένωσεν ὁ εὐκλεὲς προπάτωρ, ὅχι τῶν Ἑλλήνων ἡμῶν, ἐπειδὴ ἦτο ἑτερόχθων, ἀλλὰ τῶν Μακεδόνων, καὶ ἴδε τὰ κῆπη τοῦ ποταμοῦ, καὶ δωμαῖς θεῶν ἰδρύσαστο.

Καὶ πρῶτον ἄς ἴδωμεν πλήθη Ἰνδῶν λουομένων ἐντὸς τοῦ Γάγγου! Ὁ Γάγγης, ὡς κάνεις ἐξ ἡμῶν δὲν ἄγνοεῖ, ἔχει τὴν ἀρετὴν ν' ἀποπλύνῃ τὸν ρύπον καὶ τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχῶν! Ἐντὸς αὐτοῦ ἐλούσθη καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐντὸς αὐτοῦ ἐλούσθη καὶ ὁ ἡμέτερος Γαλανός, ὁ πλουτίζας τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν διὰ Βαλαβαράτας καὶ Μαχαβαράτας καὶ ἄλλων ἀξίων λόγου μεταρράπτων ἐντὸς αὐτοῦ ἠθέλον σπεύσει νὰ λουσθῶσιν, ὑποθέτω τοῦλάχιστον, καὶ πολλοὶ μεγάλοι ἄνδρες τῶν μερῶν τούτων, ἴδαν, κηθὸ χριστιανοί, δὲν ὁμολόγουν καθ' ἑκάστην

[1] Ἴδε Πανδώρας φυλλαδ. Γ' ΙΔ' καὶ ΙΔ'.